

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MISIR ARAPÇASINDA TÜRKÇE UNSURLAR

Shimaa SHARAF

2501141380

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Hayati DEVELİ

İSTANBUL - 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : SHİMAA SHARAF Numarası : 2501141380
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : YENİ TÜRK DİLİ Danışmanı : PROF.DR. HAYATİ DEVELİ
Tez Savunma Tarihi : 02.09.2019 Saati : 10:00
Tez Başlığı : "MISIR ARAPÇASINDA TÜRKÇE UNSURLAR"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABUL'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-PROF.DR. HAYATİ DEVELİ		Kabul
2-PROF.DR ZUHAL ÖLMEZ		Kabul
3-DOÇ.DR. AHMET NAİM ÇİÇEKLER		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-PROF.DR. MUSA DUMAN		
2-DR.ÖĞR.ÜYESİ FERYAL KORKMAZ		

ÖZ

MISIR ARAPÇASINDA TÜRKÇE UNSURLAR

Shimaa SHARAF

Bu çalışmada dil ilişkileri kapsamında Türkçe ile Mısır Arapçası arasındaki ilişkiler ele alınmış; Mısır Arapçasındaki Türkçe unsurlar dilbilimsel açıdan değerlendirilmiştir.

Türkler ile Araplar arasındaki ilişkiler, Orta Asya'nın Müslümanlar tarafından fethedilmesiyle başlamış; bu ilişkiler Emeviler döneminde daha da artmış ve güçlenmiştir. Dil etkileşimi başlangıçta bilhassa ticaret ve askerlik alanında gelişmiş, Emevilerin hâkim olduğu Mısır bölgesinde konuşulan Arapçaya Türkçe kelimeler ve unsurlar geçmeye başlamıştır.

Fatimilerden sonraki Memlükler hâkimiyetiyle birlikte Mısır Arapçasındaki Türkçe unsurlar artmaya başlamış, hatta Türkçe divan dili olmuştur. Osmanlı dönemi ise Türkçenin günlük hayatta, devlet idaresinde, ilim ve kültür çevrelerinde daha etkili olduğu bir dönem olmuştur. Yüzyıllar boyunca süren bu ilişkiler Mısır Arapçasında derin etkiler bırakmış olup bu etkiler günümüzde de sürmektedir.

Çalışmamızda ana kaynak olarak kullanılan metinlerin malzemesi doğrultusunda Mısır Arapçasındaki Türkçe unsurlar fonolojik, morfolojik ve semantik bakımından incelenmiştir.

Mısır'da gazeteler, dergiler, kitaplar, okul kitapları ve haber bültenleri dışında standart (fasih) Arapça kullanılmamaktadır. Mısır halk dili (Mısırca/Mısır Arapçası); sokaklarda, evlerde, aile arasında, satıcılar ve alıcılar arasında, hatta okulda öğretmenler ders anlatırken yani günlük hayatta insanlar iletişim kurarken kullanılan dildir.

Mısır Arapçası, esasen yazılı olmayan; standartları belirlenmemiş, dolayısıyla dil etkileşimine olabildiğine açık, sürekli değişen bir dil varyasyonudur. Bu dil varyasyonunun yazılı izlerini ancak kimi araştırmacıların eserlerinden veya roman ve

filmlerden öğrenebilmekteyiz. Bu yüzden çalışmamızda esas kaynakları Mısır Arapçasındaki Türkçe unsurları bilhassa belirlemiş ve Ahmed Teymur'un **Mu'cemu Teymûr** isimli çalışması ile Mısır Arapçasındaki alıntı unsurları inceleyen Ahmed İsa Bek'in **El-Muhkem fi-Usûli'l-kelimi'l-Ammiyye** (1939) isimli eserlerinde belirtilmişlerdir. Bunun yanında modern dönemde kaleme alınmış bazı edebî eserler de taranmıştır.

Anahtar kelimeler: Dil İlişkileri, Mısır Arapçası, Türkçe, Türkçe Unsurlar, Fonoloji, Morfoloji, Semantik.

ABSTRACT

TURKISH ELEMENTS IN EGYPTIAN ARABIC

Shimaa SHARAF

Egyptian Arabic is a language that is constantly changing because it gets influenced by other foreign languages. The differences in the language can be traced only works of some researchers or novels and films. Therefore, my main source is the **Mucemu Teymur** by Ahmed Teymur, a researcher who is half Egyptian and half Turkish, and some other literary works written in Egyptian modern era.

The relations between Turks and Arabs have begun when Muslims have conquest the Central Asian countries. The relations became even stronger during the Umayyad period. Trade and military service have played an important role in the development and interaction of the language. Starting from this period, Turkish words and elements began to pass into Egyptian Arabic.

Since the Fatimid Caliphate, the Turkish words used in Egyptian Arabic started to increase and became the language of the Divan. When the Ottomans took Egypt under their sovereignty, Turkish words have been officially used and reached the government of Egypt. Even after the Ottomans, the influence of Turkish in Egyptian Arabic continued and lasts till today.

In this study, the relations between the two languages Turkish and Egyptian Arabic were discussed. In the main sources, the Turkish elements and words in Egyptian Arabic were examined in terms of phonology, morphology, and semantics.

Standard Arabic is not used in Egypt except in newspapers, magazines, books, school books, and newsletters. Egyptian vernacular language (Egyptian / Egyptian Arabic); is the language used in everyday life, when people communicate in the streets, at home, between families, sellers, and buyers, and even at school.

Egyptian Arabic is a language that is constantly changing because it gets influenced by other foreign languages. The differences in the language can be traced only by works of some researchers or novels and films. Therefore, my main source is

the **Mucemu Teymur** by Ahmed Teymur, a researcher who is half Egyptian and half Turkish, and some of the other literary works written in Egyptian modern era.

Key Words: Language Contacs, Egyptian Arabic, Turkish Borrowings, Phonology, Morphology, Semantic.

ÖNSÖZ

Başka kültürlerle etkileşim içinde bulunmayan gelişmiş bir toplum yoktur. Günümüzün gelişmiş evrensel kültür düzeyi de bu etkileşim sayesinde mümkün olmuştur. İnsan hayatının her alanını içine alan bu kültürlerarası etkileşim, dilde de mutlaka yansımalarını bulur. Siyasi, ticari, askeri vb. alanlardaki alışverişler, birarada yaşama süreçleri dillerin söz varlığını, fonolojisini, morfolojisini, söz dizimini değiştirir, zenginleştirir; hatta bazen tamamen farklılaştırır. Mısır Arapçası, yani Mısır halkının günlük konuşma dili de komşu kültür ve dillerden aldığı unsurlarla zenginleşmiş, farklılaşmıştır. Bu dilin içerisinde uzun yüzyıllara yayılmış Türkçe etkisi de açıkça görülebilmektedir.

Mısır'a giden herhangi bir Türk, halkın günlük hayatta konuştuğu dilin Türkçe kelimelerle dolu olduğunu kolayca anlayabilir. Bu durum, daha Emeviler döneminde başlayıp Osmanlı döneminde (1517-1924) kökleşen, sonrasında da devam eden güçlü ilişkilerle ilgilidir. Bu tarihî etkileşimin izlerini özel isimlerden başlayarak (*Nazlı*, *Mirvet* (< muruvvat), *Yılmaz*, *Antepli* vb) günlük hayatın pek çok alanında yaygın olarak görebiliriz.

Türkçe öğrenmeye ilk başladığımda Mısır Arapçasındaki Türkçe kökenli kelimelere rastlamak benim için oldukça şaşırtıcı oldu. Türk dilinde Arapça kelimeler olduğunu biliyordum, ancak Türkçe öğrenmekle Mısır Arapçasındaki birçok Türkçe kelime ve unsurun farkına vardım. Asırlar boyunca Mısır çeşitli dönemlerde farklı etnik kökenli hanedanların yönetimi altında kaldığından Mısır Arapçası sürekli değişim içinde olmuştur. Bu etkileşim sadece siyasi yolla değil, kültür alışverişi ve ticaret yoluyla da olmuştur. Kahire Üniversitesi, Fars Dili ve Edebiyatı bölümündeki profesör Abdulwahab Alloub'un yazdığı *Mucemu'l Dâhil fil Ammiyye Almasriyye* adlı sözlüğe göre, Mısır Arapçasında yaklaşık 13 yabancı dilden 1500 alıntı kelime kullanıldığını ifade etmiştir. Bunların bazıları belli dönemlerde kullanılmış, bazıları da hâlâ kullanılmaktadır. Mısırlı ve dilbilimi alanında yüksek lisans yapan bir öğrenci olarak, Türkçe kelime ve dil yapılarının Mısır Arapçasındaki en yaygın alıntı dil unsurları olduğunu belirtmeliyim.

Türkler asırlar boyunca muhtelif toplum ve kültürlerle etkileşim içinde bulunduklarından, Türkçeden Mısır Arapçasına geçen kelimelerin hepsi köken olarak Türkçe olmayabilir. Türkçe burada taşıyıcı dil işlevindedir; ancak bunların hepsi Türkçe yoluyla ve Türkçeleşmiş şekil ve anlamlarıyla Mısır Arapçasına geçtiği için, Mısırlılar bunları Türkçe kabul ederler; dilbiliminin yaklaşımı da böyledir.

Bu çalışmada Mısır Arapçasındaki yüzyıllar boyu süren toplumsal etkileşimin ürünü olan Türkçe alıntılar fonolojik, morfolojik ve semantik olarak ele alınmış; ana kaynak olarak kullanılan **Mu'cemu Teymur**, **El-Muhkem** gibi kaynakların ve taranan edebi eserlerin verileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İstanbul - 2019

Shimaa SHARAF

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAPÇA VE TÜRKÇEYE DAİR

1.1. Arapçanın Diğer Dillerle İlişkisi.....	7
1.2. Arapça Türkçe Dil İlişkisi.....	8
1.3. Mısır ve Osmanlı Devleti.....	10

İKİNCİ BÖLÜM

KONU İLE İLGİLİ LİTERATÜR

2.1. Genel Çalışmalar.....	12
2.2. Çalışmanın Kaynakları.....	14
2.2.1. Akademik Kaynaklar	14
2.2.1.1. Mu'cemu Teymûr (<i>Mu'cem</i>).....	14
2.2.1.2. El-Muhkem fî Usuli'l-Kelimâti'l-Ammiyye (<i>Muhkem</i>)	18
2.2.1.3. A Dictionary Of Egyptian Arabic (<i>DEA</i>)	18
2.2.1.4. Asli Elfâzu'l-Ammiyye mine'l-luğâti'l-Masriyyeti'l-kadîme (<i>Elfâz</i>), (Samih Makar, Kahire 2004)	18
2.2.1.5. Kamusu'l-Âdât ve't-takalid ve't-ta'âbiri'l-Misriyye, (Âdât) (Ahmed Emin, Kahire 1953).....	19
2.2.2. Edebî Kaynaklar.....	19
2.2.2.1. Rudde Kalbi (Kalbimi geri ver), Yusuf El-Siba'i (<i>RK</i>).....	19
2.2.2.2. El-Omru Lahze (Ömür Bir Andır), Yusuf El-Siba'i (<i>OL</i>)	20
2.2.2.3. Afrahul-kubbe (Düğün Evi - <i>AK</i>) – Necip Mahfuz	20

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MISIR ARAPÇASI-TÜRKÇE DİL İLİŞKİLERİNİN DİLBİLİMSEL
ÖZELLİKLERİ

3.1. Fonoloji	22
3.1.1. Ses Değişimleri.....	22
3.2. Ünlüler	24
3.2.1. /e/ > /i/ Değişimi	24
3.2.2. /u/ > /a/ Değişimi.....	25
3.2.3. /ı/ > /i/ Değişimi	25
3.2.4. /a/ > /e/ Değişimi.....	26
3.2.5. /ü/ > /u/ Değişimi	28
3.2.6. /ü/ ~ /u/ > /i/ Değişimi.....	29
3.2.7. /u/ > /e/ Değişimi.....	30
3.2.8. /ı/ > /e/ Değişimi	30
3.2.9. /a/ > /i/ Değişimi	31
3.2.10. /e/ > /a/ Değişimi.....	31
3.2.11. /o/ > /a/ Değişimi.....	31
3.2.12. /ı/ > /o/ Değişimi	32
3.2.13. /a/ > /o/ Değişimi.....	32
3.2.14. /ö/ > /o/ Değişimi	32
3.2.15. /i/ > /e/ Değişimi	33
3.2.16. /ı/ > /u/ Değişimi	33
3.2.17. /ü/ > /e/ Değişimi.....	33
3.2.18. /i/ > /u/ Değişimi	34
3.2.19. /ı/ > /a/ Değişimi	34
3.2.20. /i/ > /o/ Değişimi	34
3.3. Ünsüzler	35
3.3.1. /p/ > /b/ Değişimi	35
3.3.2. /c/ ve /ç/ Fonemleri	36
3.3.3. /c/ > /g/ Değişimi.....	37
3.3.4. /ç/ > /g/ Değişimi.....	38
3.3.5. /ç/ > /ş/ ~ /j/ Değişimi.....	38

3.3.6. /h/ > /q/ ~ /k/ Değişimi	39
3.3.7. /k/ > /h/ ح Değişimi	40
3.3.8. /n/ > /m/ Değişimi	40
3.3.9. /r/ > /l/ Değişimi	41
3.3.10. /l/ > /r/ Değişimi	41
3.3.11. /g/ > /ğ/ غ Değişimi	41
3.3.12. /z/ > /s/ Değişimi	41
3.3.13. /k/ > /g/ Değişimi	41
3.3.14. /q/ > /ʔ/ Değişimi	42
3.3.15. /t/ > /d/ Değişimi	42
3.3.16. /l/ > /n/ Değişimi	42
3.3.17. /g/ > /k/ Değişimi	43
3.3.18. /b/ > /m/ Değişimi	43
3.3.19. /s/ > /z/ Değişimi	43
3.4. Ses Düşmesi	43
3.5. Ünlü Düşmesi	44
3.5.1. Kelimenin Başında Düşen Ünlü	44
3.5.2. Kelimenin Ortasında Düşen Ünlü	44
3.5.3. Kelimenin Sonunda Düşen Ünlü	44
3.6. Ünsüz Düşmesi	45
3.6.1. Kelimenin Başında Düşen Ünsüz	45
3.6.2. Kelimenin Ortasında Düşen Ünsüz	45
3.6.3. /q/ Düşmesi	45
3.7. Ses Türemesi	46
3.8. Ünlü Türemesi	46
3.8.1. Kelimenin Ortasında Türetilen Ünlüler	46
3.8.2. Kelimenin Sonunda Türetilen Ünlüler	46
3.9. Ünsüz Türemesi	47
3.9.1. Kelimenin Başında Türetilen Ünsüzler	47
3.9.2. Kelimenin Ortasında Türetilen Ünsüzler	47
3.9.3. Kelimenin Sonunda Türetilen Ünsüzler	47
3.10. Morfoloji	47

3.10.1. +cI > gĠ جي	48
3.10.2. -dAr > dAr دار	49
3.10.3. -sġz > sġz سينز	49
3.10.4. -II > II لي	49
3.11. Semantik	50
3.11.1. Anlam Daralması	50
3.11.2. Anlam Genişlemesi	51
3.11.3. Hedef Dilde Kaynak Dilden Sadece Tek Anlam İle Yaşayan Kelimeler	51
3.11.4. Hedef Dilde Kaynak Dildeki Anlamlarında Tamamen Farklı ve Yepyeni Anlamla Kullanılan Kelimelere	52
3.12. Kalıplaşmış Sözlerdeki Türkçe Kelimeler	57
3.12.1. Türklerden Bahseden Atasözleri	58
3.12.2. İçinde Türkçe Kelime İçeren Atasözleri	58
3.13. Birleşik Kelimeler De Bir Kalıp Olarak Aşağıdaki Kelimelere Ulaşılmıştır	60
3.13.1. -bAş > bêş باش	60

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MISIR ARAPÇASINDA KULLANILAN TÜRKÇE KELİME LİSTESİ

SONUÇ	97
KAYNAKÇA	98

KISALTMALAR LİSTESİ

Âdât	: Kamusu'l-Âdât ve't-takalid ve't-ta'âbiri'l-Misriyye
AK	: Afracul-kubbe
Bkz	: Bakınız
C	: Cilt
DEA	: A Dictionary Of Egyptian Arabic
Elfâz	: Asli Elfâzu'l-Ammiyye mine'l-luġâti'l-Masriyyeti'l-kadîme
Frs	: Farsça
İt	: İtalyanca
MA	: Mısır Arapçası
Mu'cem	: Muc'emu Teymur
Muhkem	: El-Muhkem fî Usuli'l-Kelimâti'l-Ammiyye
OL	: El-Omru Lahze
RK	: Rudde Kalbi
S	: Sayfa
Vb	: Ve benzeri
Yn	: Yunanca

GİRİŞ

Bir toplumda aynı dilin iki varyasyonunun kullanılması durumuna çiftdillilik (= diglossia) denir. Bu varyasyonlardan her biri farklı alanlarda ve farklı fonksiyonlarda kullanılabilir. Bunların biri standart, itibarlı ve yüksek bir dil olarak kabul edilirken, diğeri genellikle günlük iletişim dili olarak kalır.¹ Arap toplumlarının tamamında çiftdillilik durumuna rastlanır. Bu toplumlarda Arapçanın iki varyasyonu kullanılır: *Fusha* ve *Ammiyye*.

Fusha اللغة العربية الفصحى Arapça dil kurallarına uyan ve yabancı unsurları pek az içeren bir dildir. Esasen Kur'an Arapçasına dayanır; edebiyat, şiir, roman, gazete ve medyada kullanılan bütün Arap ülkelerinin resmi dilidir. Fesahat الفصاحة masterından türemiş olan *fusha* الفصحى kelimesi en açık, net ve anlaşılabilir anlamına gelmektedir.

Ammiyye اللغة العامية ise, genel ve umum anlamına gelen *ammi* عامي kelimesinden gelmektedir. Günümüzde *Ammiyye* yerine lehçe terimini de kullanılmaktadır.

Fusha Māzā ekelte? ماذا اكلت

Ammiyye Ekelt iy? اكلت ايه

İki cümle arasındaki temel fark unsurların sıralanmasındadır. Bu takdim-tehir durumu Kıpt dilinden etkilenerek meydana gelmiştir.²

Elbette, *ammiyye* adı altında toplanan tek bir dil varyasyonu yoktur. *Ammiyye* veya kimi Arap dilbilimcilerin *lehce* olarak isimlendirdiği bu varyasyonlar bölgeden bölgeye, şehirden şehirden değişebilir. Bu farklılıklar bazen yerleşim birimlerine göre (Kefrûsûm lehçesi, Ammân lehçesi), bazen bölgelere göre (Cenûb lehçesi, Hicaz lehçesi), bazen ülkelere göre (Umman Lehçesi, Mısır lehçesi)

¹ Jack Richards vd., Longman Dictionary of Applied Linguistics, 1985.

² Musa Alp, "Farklı iki açıdan Arapça: *Fusha* ve *Avamca*" *Cukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2), s.7-8

isimlendirilebilmektedir. Bunlar arasındaki fonolojik ve morfolojik farklılıklara dair örnekler Alp (2011)'de örneklendirilmiştir.³

Arapçanın farklı yerel diller üzerine yerleşmesiyle ve sonraki dönemlerde gelişen dil ilişkileriyle ortaya çıkan bu varyasyonlar arasında karşılıklı anlaşılabilirlik oranı kimi zaman oldukça düşüktür. Fusha denilen standart Arapçanın kullanım alanı resmi yazışmalar, medya, bilim dili ve ibadet dili olarak sınırlanmış gibidir; buna karşılık ortak bir Arapça konuşma dili de oluşmamıştır.⁴ Bu dil varyasyonlarının oluşmasında 'dil ilişkileri'nin rolü muhakkak incelenmelidir. Bu çalışmada Mısır Arapçası olarak bilinen Arapça varyasyonunun oluşumunda önemli bir yeri olan Türkçe-Mısır Arapçası ilişkileri değerlendirilecektir.

Mısır Arapçasındaki yabancı unsurların başında yer alan Türkçe etkisi konusunda çok önemli gözlem, tarama ve değerlendirmelerde bulunan Ahmed Teymur'u Mu'cemu Teymûr isimli eseri, bu özelliği yüzünden bu çalışmanın ana kaynaklarından biridir. Teymur, Mısır Arapçasına giren Türkçe kelimeleri derlemek ve incelemek için, Osmanlılardan etkilenmiş, halkın farklı sınıfları ile tanışıp onlarla bir arada yaşamış ve en çok hangi sözcükleri ve unsurları kullandıklarına dair altı ciltten oluşan bir sözlük yazmıştır.

Ortak din, ortak yönetim ve bir arada yaşama Türkçe ile Mısır Arapçasının etkileşimini sağlayan başlıca hususlardandır.

Profesör Alsafsa'fi'ye göre, XIX. yüzyılın başında Mısır'da yaşayan Türklerin sayısı çok fazlaydı. Bunların çoğu Kahire ve İskenderiye şehirlerinde yaşıyordu. Bu dönemdeki kültürel hayatın canlılığı, iki toplum arasındaki iletişim ve entegrasyon (uyum) sayesinde halkın üst sınıfları ve entelektüel çevreler Türkçeden etkilenmiş, bu etki halkın diline de yansımıştır.

Bu çalışmada, bilhassa **Mu'cemu Teymur** ve **El-Muhkem fi-Usûli'l-kelimatî'l-Ammiyye**'nin dilbilimsel verilerinin değerlendirilmesini ve tasnifini ele almaktayız. Bu iki dilbilim kaynağı yanında bazı edebi eserler de taranmış; bunlardaki Türkçe kelimeler tespit edilmiştir. Konuyla ilgili bilimsel çalışmalar da

³ Musa Alp, a.e., 96-106.

⁴ Musa Alp, a.e., 108.

taranarak malzeme toparlanmış ve fonolojik, morfolojik ve semantik bakımından incelenerek değerlendirilmiş; nihayet tespit edilen kelimelerin listesi bir sözlük hâlinde verilmiştir.

TRANSKRİPSİYON

Mısır Arapçasının Transkripsiyonu

Yazılı bir dil olmayan Mısır Arapçasının kendine mahsus bir alfabesi de yoktur. Bu dilin yazılması gerektiğinde standart Arapçanın yazı sistemi kullanılmaktadır; ancak bu yazı sistemindeki harflerin ses değerleri farklıdır. Aşağıdaki listede bu yazı sisteminin Mısır Arapçasındaki ses değerleri gösterilmiştir.

Harf	Ses
ء	/ʔ/
ا	/a/, /e/
ب	/b/
ت	/t/
ث	/t/, /s/
ج	/g/
ح	/h/
خ	/ħ/

د	/d/
ذ	/d/, /z/
ر	/r/
ز	/z/
س	/s/
ش	/ʃ/
ص	/s/
ض	/d/ [da]
ط	/t/ [ta]
ظ	/z/ [za]
ع	/ʾ/
غ	/ğ/ [ğa]

ف	/f/
ق	/q/, /'/, /Ø/
ك	/k/
ل	/l/
م	/m/
ن	/n/
هـ	/h/
و	/w/, /ô/ /û/
ي	/y/, /i/

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAPÇA VE TÜRKÇEYE DAİR

1.1. Arapçanın Diğer Dillerle İlişkisi

‘‘Arapça Sâmi diller ailesindendir. Bu dil ailesinin eski Mısır dilini de içine alan bir Hâmî-Sâmî köke bağlı olduğu düşünülmektedir. Sâmi diller doğu ve batı olmak üzere iki büyük kola ayrılır.’’⁵

Arapça birçok dili etkilemiştir. İslâm’dan önce Arapça konuşulan yerler sadece Arap yarımadası, Irak ve Şam’da çok küçük yerlerle sınırlıyken, İslâm’ın kabulünden sonra çok daha fazla ülkede konuşılmaya başlanmıştır. Irak ve İran’da Farsça yerine, Şam’da Rumca yerine, Mısır’da Kıptça yerine ve Kuzey Afrika’da Latince yerine geçmiştir.⁶

‘‘Hz. Ebû Bekir’le başlayan ve Halife Velîd’le zirveye ulaşan İslâm fetihleri sonunda İslâm devletinin sınırları Türkistan’dan Pirene dağlarına, Toroslar’dan Hint Okyanusu’na kadar uzanıyordu. Bu geniş sınırlar içinde fâtihler yani Araplar, idareci olarak ülkenin her tarafına yayılmışlardı. Fakat ülkenin her yerinde nüfus bakımından aynı yoğunlukta değillerdi. Araplar *emsâr* adı verilen ordugâh şehirlerinde ilk yıllardan itibaren çoğunluğu ele geçirdiler. Bu sebeple ordugâh şehirlerinin bulunduğu bölgeler kısa sürede Araplaşmıştır. Buna paralel olarak Irak, Suriye, Mısır ve bütün Kuzey Afrika’da Müslümanlığın yayılması Araplaşmaya zemin hazırlamıştır.’’⁷ Bu geniş coğrafi yayılma ve etkileşim, zamanla farklı bölgelerde farklı Arapça lahçelerin gelişmesine zemin hazırlamıştır.

Doğu bilimcileri Engelman ve Dozi Arapçadan İspanyolcaya geçen kelimelerin oranının yüzde yirmi beş, Portekizcede ise yaklaşık üç bin Arapça kelime olduğunu söylemiştir.

⁵ Nihâd Çetin, ‘‘Arap (Dil)’’ Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (<https://islamansiklopedisi.org.tr/arap#2>)

⁶ Mariam Abdulhusein Altamimi, Eseru’l-Lugati’l-Arabiyye fi’l-lugâti’l-hayye, el-İnciliziyye ve’-İsbaniyye meselen (Yaşayan Dillerde Arapçanın Etkisi, İngilizce ve İspanyolca örneği), 2010, s. 196.

⁷ Hakkı Dursun Yıldız, ‘‘Arap (Tarih),’’ Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (<https://islamansiklopedisi.org.tr/arap#1-tarih>)

Doğu bilimcisi Lamans Ban ticari olan ve ticari olmayan yollar ile yaklaşık yedi yüz Arapça kelimenin Fransızca geçtiğini söylemiştir. Doğu bilimci Taylor, *İngilizcede Arapça Kelimeler* adlı araştırmada tıp, kimya, astronomi, biyoloji ve cerrahlık ile ilgili binden fazla kelimenin Arapçadan İngilizceye geçtiğini söylemiştir. Arapça İtalyanca ilişkisi ise, Müslümanların Sicilya diline kelime katmasıyla olmuştur. Dolayısıyla Sicilya diline geçen Arapça kökenli kelimeler İtalyan diline de geçmiş ve bu kelimeler hala kullanılmaktadır.⁸

Arapçanın Avrupa dilleriyle ilişkisinin gelişmesinde birçok sebep vardır. Onlardan bazıları;

- İspanya'nın 8. yüzyıldan 15. Yüzyıla kadar İslam medeniyetinde önemli bir yere sahip olması, İslam medeniyetini ve Arapçayı bütün Avrupa'ya yayılması.
- Abbasi döneminde 'Çeviri Hareketi'yle' birlikte (750-850) birçok matematik, astronomi, tıp ve yunan felsefesiyle ilgili kitapların Arapçaya çevrilmesi.
- 16. Yüzyılın sonunda Arap ve yabancı tüccarların ticaret yapmaya başlaması.⁹

1.2. Arapça Türkçe Dil İlişkisi

Arapça tarihsel olarak 6. Yüzyılda Cahiliye şiirleriyle bağlanmıştır. 7. yüzyıldan itibaren din dili olarak Müslümanlar tarafından fethedilen gayri-Arap bölgelerde yayılmış; sadece din değil, ilim ve edebiyat dili de olmuştur. Tabii bu yayılma, ulaşılan bölgelerdeki dillerin de Arapçayı etkilemesiyle sonuçlanmış, bilhassa konuşma dili bu yerel dillerin de etkisiyle standart Arapçadan farklılaşmıştır.

Türkçe-Arapça ilişkisi ise İslam'ın Maveraünnehir bölgesine ulaşmasıyla başlayıp farklı bölgelerde, farklı zamanlarda süren, yenilenen çok katmanlı bir ilişki içindedir. Türkçe, ilk bakışta daha çok alıcı bir dil olarak görünse de verici/kaynak

⁸ Mariam Abdulhusein Altamimi, Eseru'l-Lugati'l-Arabiyye fi'l-lugâti'l-hayye, el-İnciliziyye ve'-İsbaniyye meselen (Yaşayan Dillerde Arapçanın Etkisi, İngilizce ve İspanyolca örneği), 2010, s, 197.

⁹ Mariam Abdulhusein Altamimi, a.e, s, 198.

dil işlevi de ihmal edilemez. Yüzyıllar boyu süren ortak yaşama alanlarında yerel lehçelerin oluşmasında Türkçenin önemli bir etkisi olduğu görülebilir.

Türkler İslam dinini kabul ettikten sonra, bilhassa 10. yüzyılda onlar için önemli bir kültürel dönüşüm olmuştur. Burada Türkçenin iki farklı kolunun, Kıpçak ve Oğuz lehçelerinin ayrı ayrı etkileri gözlemlenebilir.

Kıpçak Türkçesi, Mısır'da Türk dili ile verilen eserlerin dilidir. Kıpçak Türkçesi, batı Türkçesinin kuzey grubuna mensuptur. Moğol istilasından dolayı Kıpçakların bazıları Mısır ve Suriye'ye köle ve cariye olarak satılmış ve bu durum dil alanında büyük bir gelişme göstermiştir.

1241 yılından sonra Altın Ordu Hanlığından gelen askerler Türk varlığının asıl kitlesini oluşturmuştur. Batu Han'ın askeri seferleri sırasında bir kısım Kıpçak, Mısır'a giderek Eyyubilere paralı asker olmuşlar ve bazı askeri terminoloji, bu şekilde geçmiştir. 1250 yılında Eyyubileri yıkmış ve Mısır'da Memluk Devleti'ni kurmuşlardır. Bu dönemde Mısırlılara ve Mısır'daki Araplara Türkçe öğretmek için birçok eser yazılmış ve bu eserler ya Kıpçak Türkçesi ya da Memluk Kıpçak Türkçesi ile kaydedilmiştir. Bu dönemdeki yazılan eserlerin diline, Mısır-Memluk Kıpçakçası denilmiştir. Mısır'daki Memluk Devleti, Yavuz Sultan Selim'in 1518'de yaptığı Mısır seferine kadar devam etmiş.

O dönemde, yönetici sınıf ile komutanlar Türk, halkın çoğu ise Arap'tı. Bu sebeple halk ile anlaşabilmek ve Araplara Türkçe öğretmek için çok sayıda eserler kalem alınmıştır.

Kıpçakların yaşadığı bölgelerde verilen eserler ise, iki başlık altında toplanır:

1. Sözlük ve gramerler.
2. Edebiyat, din, askerlik vb. alanlarındaki metinler.¹⁰

¹⁰ Mehmet Güneş Şahbaz, "Kıpçak Türkçesi", s, 2,8,9.

1.3. Mısır ve Osmanlı Devleti

1517 yılında Osmanlı Devleti'nin dokuzuncu padişahı olan Yavuz Sultan Selim, Mısır'da kurulan Memluk egemenliğine son vermiştir. Böylece Mısır'daki Abbasi hilafetinin bitişi ve Osmanlıların Mısır'a hâkimiyeti başlamıştır.

Aynı dine mensup olmaları sebebiyle, Osmanlı Devleti kurulduğundan itibaren Mısır Devleti ile arasında gerek siyasi gerekse tarihi ilişkiler olmuştur.

Bu ilişkiler, ilk zamanlarda Osmanlı Devleti'nin diğer ülkelerle olan ilişkileri gibi değildi, iki ülke (Mısır ve Osmanlı Devleti) siyasi liderlik konusu üzerine birbirlerine karşı mücadele vermişlerdir. Fakat Mısır Osmanlıların hâkimiyetine girince iki ülke arasındaki ilişkilerde yeni bir sayfa açılmış ve ilişkiler sadece tarihi, siyasi açıdan değil dil açısından da çok yoğun bir şekilde geliştirilmiştir.

Bu tarihten itibaren Türkler ve Mısırlılar arasındaki ilişkiler güçlenmiş. Bunu şimdiye kadar hem kültürde hem de dilde açık bir şekilde fark edebiliriz. Kültürel bakımından, sokaklardaki sebiller, tekkeler, Ramazan topu, yemeklerde bile dolma ve baklava gibi kültür alışverişi olmuştur. Askerlik bakımından, askerlikteki rütbelerin isimleri ve ordu dilinde birçok Türkçe kavram kullanılmıştır.

Türk ustalar, Mısırlı işçilere iş öğretirken ve Türk askerler orduda Mısırlı askerlerle çalışırken kelime alışverişi olmuştur.

Türkçeden Mısır Arapçasına geçen kelimelerin tamamı köken olarak Türkçe olmayabilir. Türkçede kullanılan Farsça, Rumca, İtalyanca, Fransızca gibi dillerden alınma kelimeler de Türkçe üzerinden Mısır Arapçasına geçmiştir. Hatta Arapçadan Türkçeye geçmiş, burada kazandığı yeni anlamlar 'geri ödünçleme' olarak Mısır Arapçasına girmiş kelimeler de bulunmaktadır. Bu gibi kelimeler ve Arapça köklerden yeni kavramları karşılamak üzere Türkçede üretilmiş ve Arapçaya girmiş kelimeler Ma'rûf er-Rusâfî'nin eserinde ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Rusâfî'nin bu

önemli çalışması münhasıran Mısır Arapçası ile ilgili olmadığı için bu çalışmada temel kaynak olarak kullanılmamıştır.¹¹

¹¹ Ma'rûf er-Rusâfî, **Yabancı Ağızlı Konuşma Bozukluklarına Reddiye**, Cev. Musa Yıldız – Sadi Çöğenli, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2015 (Def' u'l-hüce fî irtidâhî'l-lükne (İstanbul 1331 isimli eserin tercümesi ve aslının yeni baskısı).

İKİNCİ BÖLÜM

KONU İLE İLGİLİ LİTERATÜR

2.1. Genel Çalışmalar

Bu bölümde konu ile ilgili akademik çalışmalar değerlendirilecek ve Türkçenin Arapçaya olan etkisini inceleyen kitap, makale, tez gibi eserlerden bahsedilecek; böylece konu ile ilgili literatür ortaya konulmuş olacaktır. Gösterdiğimiz literatür genel olarak Türkçe-Arapça ilişkilerini, kimisi münhasıran Türkçe ile yerel lehçeler arasındaki ilişkileri, birkaçı da Türkçe-Mısır Arapçası ilişkilerini ele almıştır.

2017 yılında Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde okuyan Fady Gouny tarafından, Mısır Arapçasında Kullanılan Türkçe Kelimeler adlı bir yüksek lisans tezi yazılmıştır. Bu tezde konuyla ilgili literatürü gösterip Mısır Arapçasındaki kullanılan Türkçe kelimeleri tespit edilmiştir. Biz ise, bundan ziyade morfoloji, fonoloji ve semantik bakımından Mısır Arapçasındaki kullanılan Türkçe kelimeleri ve unsurları değerlendirmiştik.

- Mohammed Ben Cheneb, (1922): “Cezayir Konuşma Dilinde Muhafaza ediken Türkçe ve [Türkçe Aracılığı ile Gelen] Farsça Kelimeler” (Mots Turks Et Persans Conserve Dans Le Parle Algerien), Çev. Ahmet Ateş; **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1966**, 157-213. Araştırmacı. Bu çalışmada yaklaşık 615 kelimeyi zikretmiştir.

- R. E. Saussey, (1929): **Les Motstures Dans Le Dialecte De Damas**, Şam. Araştırmacı bu çalışmada Suriye’de kullanılan yaklaşık 600 kelimeyi tespit etmiştir.

- Litmann, Enno (1954): *Türkisches Sprachgut im Agyptisch-Arabischen, Westostliche Abhandlungen*, Wiesbade, 107-127.

- Gordlevsky, V.A (1961). **K voprosuo vilianii türetskogo yazık ana arabska** (Türk Dilinin Arapça Üzerine Tesiri Meselesi Hakkında)’, Moskva.

- Mahfuz Hüseyin Ali, (1964). **el-Elfazü't-Türkiyye fi'l-Lehceti'l-Irakiyya** (Irak lehçesinde kullanılan Türkçe kelimeler), Bağdat, s. 1-24. Araştırmacı bu çalışmada Irak'ta kullanılan 500 kadar Türkçe kelimeyi zikretmiştir.

- Halasi-Kun Tibor, (1969). "The Ottoman Elements in the Syrian Dialect" **Archivum Ottomanicum**, I (1969), 14-91 ; V (1973), 17-95; VII (1982), 117-267; Araştırmacı bu çalışmada Suriye'de kullanılan yaklaşık 905 kelimeyi toplamıştır.

- Prokosch Erich, (1983). **Osmanisches Wortgut Im Sudan-Arabischen**, Berlin.

- Ekü İsmail Bin Ali, (1985): "Kelimât Turkiyye Musta'male fi'l-Yemen", **El-Eklîl**, s. 49-58.

- Duhman, Muhammad Ahmad (1990). **Mucemü'l-Elfazu't-Tarihiyya Fi Asri'il- Mamlukiya** (Dictionary Of Historical Mamluk's Words and Expressions) (Memlük Devrindeki Tarihsel Sözlük Sözlüğü)', Şam. Bu çalışmada o dervin Arapça metinlerinde yaklaşık 891 söz ve ifade yer almaktadır.

- Prokosch Erich, (1991). 'Zum Osmaisches Worgut Im Arabischen Dialekt Von Amman', Almanya. Bu yazıyı tamamlamak üzere Jafar Ababneh ile ortak yazı, 1997'de 'Ottoman Loanwords in Jordanian Arabic'. Araştırmacı bu çalışmada Sudan'da kullanılan yaklaşık 202 Türkçe sözü incelemiştir.

- Ateş, Ahmed (1966). "Arapça Yazı Dilinde Türkçe Kelimeler Üzerine Bir Deneme I (X.yüzyıla kadar)", **Reşid Rahmeti Arat için**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayınları, No. 19, Seri 1, Sayı 85, Ankara, s.26-31.

(1965) "Arapça Yazı Dilinde Türkçe Kelimeler Üzerine Bir Deneme II (XI. Yüyılıdan bugüne kadar)", **Türk Kültür Araştırmaları II**, Sayı: 1-2, Ankara, s.1-25: Araştırmacı bu çalışmada yaklaşık 530 Türkçe kelimeyi zikretmektedir.

- Abusvereb, Abdulkerim (1986): "el-Kelimatü'l-Osmaniyye fi'l-Lehceti'l-Lîbiyye", **Studies on Turkish-Arab Relations Annual**, İstanbul, s. 6-12.

- Akar, Metin (1993): "Fas Arapçasında Osmanlı Türkçesinden Alınmış Kelimeler", **Türklük Araştırmaları Dergisi** 1991-1992, sayı 7, İstanbul, s. 91-110.

- Aytaç, Bedrettin (1994). **Arap Lehçelerindeki Türkçe Kelimeler**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı. İstanbul. Araştırmacı, bu çalışmada yaklaşık 941 Türkçe sözü incelemiştir.

- Yazıcı, Hüseyin (1996). “Arapça’da Mahalli Lehçelerin Yazı Dili Yerine Kullanılma Teşebbüsleri”, **İlmi Araştırmalar 2**, İstanbul.

2.2. Çalışmanın Kaynakları

Mısır Arapçasındaki Türkçe unsurlar ile ilgili bu çalışmanın verileri akademik ve edebî olmak üzere iki grup kaynağa dayanmaktadır.

2.2.1.Akademik Kaynaklar

2.2.1.1.Mu’cemu Teymûr (*Mu’cem*)

Ahmed Teymur Kimdir

Ahmet b. İsmail b. Muhammed Teymur, Mısır’ın tanınmış Teymur ailesine mensup olup Ahmet Teymur Paşa olarak tanınmaktadır.

Ahmet Teymur Paşa 1871 yılında Kahire’de doğmuş, 1930 yılında yine Kahire’de vefat etmiştir.

Dedesi Muhammed Teymur (ö. 1848), Fransızlar’ın çekilmesinden sonra Mısır’a gelen Osmanlı ordusunda bulunuyordu. Kısa zamanda Mehmed Ali Paşa’nın maiyetine girmiş ve bölge valiliğine kadar yükselmiştir. Ahmed Teymur’un babası İsmail Teymur da bürokratik görevlerde bulunmuş, Hidivlik Meclisi Başkanı olmuştur. İsmail Teymur, oğlu Ahmed üç aylık iken vefat etmiş (1872), Ahmed Teymur’u ablası Aişe İsmet Teymur yetiştirmiştir.¹² Ablası Aişe İsmet Teymur (1940-1902), Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler yazar, *Şükûfe* adlı Türkçe müstakil bir divanı bulunan önemli bir entelektüeldir.¹³

¹² M. A. Yekta Saraç, “Türk Edebiyatının Mısır’da Unuttuğu Bir Şair: Aişe İsmet Teymur”, **İlmi Araştırmalar**, sayı 1, İstanbul 1995, s. 131.

¹³ M. A. Yekta Saraç, a. y.

Hem özel hem de kurumsal olarak iyi bir eğitim alan Ahmed Teymur, iyi derecede Türkçe, Farsça ve Fransızca öğrendi. Okumaya ve kitap toplamaya meraklı olan Ahmed Teymur, 30'lu yaşlarından itibaren kendi kütüphanesini kurmaya başladı. Çoğu müellif hattı yazmalardan oluşan yaklaşık 20000 ciltlik kütüphanesi dinî ilimler, edebiyat, dil, tarih, coğrafya vb. alanlarıyla ilgili eserleri ihtiva etmekteydi. Bu değerli koleksiyonu Mısır Milli Kütüphanesine bağışlamıştır.¹⁴

Ahmed Teymur'a ilmî ve kültürel hizmetleri karşılığında Paşalık ünvanı verilmiş ve Ahmed Teymur Paşa olarak anılmıştır. Onun esas hizmetleri üyesi olduğu Mısır Dil Akademisi (el-Mecmau'l-Mısırî), Şam İlimler Akademisi (el-Mecmau'l-ilmiyyü'l-Arabî bi-Dımaşk) ve Mısır Millî Kütüphanesi (Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye) gibi önemli ilmî kurumların çatısı altında gerçekleşmiştir.¹⁵

Hayatı boyunca dinî bilimler, dilbilimi, tarih, biyografi gibi konularda 20'den fazla eser kaleme alan Ahmed Teymur'un bu kitaplarının birçoğu vefatından sonra yayımlanmış ve yayımlanmaya devam etmektedir. Bu eserlerden dilbilimi ile ilgili olanlar şunlardır:¹⁶

1. *Tashîhu aglâti 'l-Kamûsi 'l-muhît* (Kahire 1343).
2. *Tashîhu aglâti Lisâni 'l- 'Arab* (birinci kısım Kahire 1334, ikinci kısım 1343).
3. *el-Kinâyâtü 'l- 'âmmiyye* (Kahire 1970). Mısır halk dilinde bulunan kinâyeleri derlemiştir.
4. *el-Emsâlü 'l- 'âmmiyye* (Kahire 1970). Mısır halk dilinde kullanılan atasözlerini derlemiştir.
5. *Mu'cemu Teymûri 'l-Kebîr fi 'l-elfâzi 'l- 'âmmiyye* (6 cilt).

Bunların dışında yayımlanmamış olan *Emsâlü 'l- 'Arab*, *Habâye 'z-zevâyâ ev el-Elfâzü 'l-lugaviyyetü 'l-mezkûre fi 't-târîh* gibi eserleri de dilbilimi alanındaki eserlerindendir.

¹⁴ Fuad Günel, "Ahmed Teymur Paşa", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, c. 2.

¹⁵ Fuad Günel, a.y.

¹⁶ Fuad Günel, a.y.

Mu'cemu Teymur

Mu'cemu Teymûri'l-Kebîr fî'l-Elfâzi'l-Âmmiyye, Ahmed Teymur'un dilcilik alanındaki ve Mısır Arapçasına dair en hacimli ve en önemli eseridir. 6 cilt hâlinde kaleme alınan bu eser, ancak ölümünden sonra Hüseyin Nassâr tarafından yayımlanmaya başlamış ve 1971-2002 yılları arasında yayımı tamamlanmıştır. 6. cilt dizin kısmını içermektedir.

Mısır halk Arapçasındaki kelime ve anlamları bir sözlük bütünlüğü içinde ortaya koyan bu eser uzun yılların mahsulüdür. Ahmet Teymur Paşa bu eseri hazırlamak için yıllarca kendi kütüphanesinde çalışmış, kütüphanesindeki yazma ve basma nadir eserleri tarayarak, halkın günlük hayatta konuştuğu dili dikkatle kaydederek ve çağdaş makaleleri, romanları, modern dille yazılan hikayeleri, tiyatro oyunlarını okuyarak yabancı dillerden Mısır Arapçasına giren kelimeleri sözlüğünde derlemiştir.

Altı ciltten oluşan Mucemu Teymur yazıldığı dönemden itibaren birçok edebiyatçı ve dilbilimci tarafından esas bir kaynak olarak kullanılmıştır. Ahmet Teymur Paşa, çok değerli olan bu eseri yazdıktan iki sene sonra kalp krizi geçirerek 1930 yılında Mısırdaki vefat etmiştir.

Ahmet Teymur Paşa eserinde ammicceyi, yani Mısır halk Arapçasını farklı sosyal seviyelerden gelen insanların gerek köyden gerekse şehirden, eğitilmişlerin ve eğitilmiş olmayanların (okuyanların, okumayanların) birbirleriyle daha hızlı ve kolay anlaşabilmek için günlük hayatta konuştuğu dil olarak tanımlamıştır.

Mu'cemu Teymûr'u neşreden Hüseyin Nassâr'a göre eserde kaydedilen Ammicce kelimelerin bir kısmı tarihî kaynaklardan alınmış, bir kısmı ise yazarın çağdaşlarından derlenmiştir. Tarihî kaynakların başlıcası *Lahnu'l-Ammiyye* adlı eserdir.

Mu'cemu Teymûr'da yer verilen kelimelerdeki fonolojik değişimler gösterilmiş, bunların nedenleri üzerinde durulmuş; kelimelerin kökenleri de belirtilmiştir. Bu özellikleriyle eser Arap dilciliği açısından da büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmayı ilgilendiren kısmı ise Türkçeden giren kelimelerin geniş

bir şekilde kaydedilmiş; Türkçe ile Mısır Arapçası üzerindeki dil etkileşimi üzerinde durulmuş olmasıdır. Bu yönüyle, Arapçadaki en zengin kaynaktır.

Ahmed Teymur, ön sözünde daha önce hiçbir araştırmacının Mısır Arapçasına giren kelimeleri tespit etmediğini, bu kelimeler üzerinde çalışma yapmadığını ve dilin korunmasında bu sözlüğün gerekli olduğunu belirtmiş bu yüzden de Mu'cemu Teymûr'u yazmayı gerekli gördüğünü dile getirmiştir. Ayrıca bu kelimeleri büyük sözlüklerdeki gibi alfabe sırasına göre dizdiğini, bu sözlüğü derledikten sonra ona El-Mu'cemu'l-kebîr (Büyük Sözlük) adını verdiğini söylemiştir. Ön sözün devamında ise kitabın yazılışının ilk amacı olarak, Mısır Arapçasına giren yabancı kelimelerin kökenini açıklayarak Arapçanın canlandırılması olduğunu açıklamıştır.

Teymur dile giren her yabancı kelimeye sözlüğünde yer vermiş ve bu kelimelerin kökenlerini tespit edemese dahi bu kelimeleri sözlükten çıkarmamıştır. Bunun sebebi ondan sonra gelen dil bilimcilerin bu sözlüğü bir yönlendirme eseri olarak sayması ve tespit edilemeyen kelimelerin onlar tarafından araştırılması içindir. Teymur'un bu sözlüğü yazmaktaki diğer bir amacı ise, halkın söylediği kelimelerin doğru anlamda olup olmadığını değil, kelimelerin ne anlama geldiğini açıklamak olduğunu söylemiştir.

Bu nedenle, Mısır Arapçasına giren kelimeleri kökenlerine göre 3 kısma ayırmıştır:

Arapça kökenli kelimeler.

Yabancı dil kökenli kelimeler (Türkçe, Fransızca vb.)

Aslı / kökü bulunmayan kelimeler.

2.2.1.2. El-Muhkem fî Usulî'l-Kelimâti'l-Ammiyye (*Muhkem*)

Şam'daki Arap dili, Mısır'daki Dilbilimi ve Paris'teki Dil Tarihi Akademisinin üyesi olan Profesör Ahmed İsa Bek'in eseri 1939'da yayımlanmıştır. Son dönemlerde Mısırlıların konuştukları Mısır Arapçasının birçok yabancı kelime içerdiğini fark edip bu muazzam eseri hazırladığını ifade eden yazar, genel olarak lehçelerin sürekli değişmesinden, morfolojiden ve fonolojiden bahsetmiştir. Derlenen kelimelerin alfabetik bir sözlüğü hazırlanmıştır. Ahmed İsa Bek tarafından hazırlanan bu eser Mu'cem-i Teymûr'dan sonra bu çalışmada en çok yararlanılan kaynaktır.

2.2.1.3. A Dictionary Of Egyptian Arabic (*DEA*)

Martin Hinds ve El-Said Badawi, tarafından yazılmıştır. Bu eserin hazırlanma çalışmaları 1972-1977 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Eserin yazarı, Mısır Arapçasındaki kullanılan yabancı kelimeleri toplamıştır. Yaklaşık 290 Türkçe kelime ve unsur tespit etmiştir.

2.2.1.4. Asli Elfâzu'l-Ammiyye mine'l-luğâti'l-Masriyyeti'l-kadîme (*Elfâz*), (Samih Makar, Kahire 2004)

Eserin müellifi Mısır Arapçasındaki yabancı kelimeleri derleyerek bu eseri hazırlamıştır. Derlediği kelimeler içinde, Kıptça, Farsça, Türkçe, Aramice, Hintçe, İtalyanca, Fransızca, Latince, İspanyolca, İbranice ve İngilizce kelimeler vardır. Kelimeleri kökenlerine göre tasnif etmiştir.

2.2.1.5. Kamusu'l-Âdât ve't-takalid ve't-ta'âbiri'l-Misriyye, (Âdât) (Ahmed Emin, Kahire 1953)

Atasözü ve deyimler sözlüğü olan bu çalışmada müellif, Türkçeden Mısır Arapçasına geçmiş olan ifade ve tabirlere de yer vermiştir. Eserde 14 adet Türkçe ve Türklere dair tabir yer almaktadır.

2.2.2. Edebî Kaynaklar

2.2.2.1. Rudde Kalbi (Kalbimi geri ver), Yusuf El-Siba'i (RK)

Edebiyatçı ve asker olan Yusuf Muhammed Muhammed Abdelvehab Elsiba'i 17 Haziran 1917 yılında Mısır'da doğmuş, 18 Kasım 1978 yılında vefat etmiş. 1935 yılında Mısır Harbiye Külliyesine (Harp Akademisi) girmiş mezun olduktan bir süre sonra ise aynı fakültede bir profesör olarak çalışmış. Kırk yıllarında edebiyat ile ilgilenmiş ve öykü, roman ve tiyatro yazmaya başlamış. 1952 yılında Harp (savaş) müzesinin müdürü olmuş. Askerlikten emekli olduktan sonra birkaç sanat, edebiyat ve haber dergisinde makale yazıp genel yayın yönetmeni olarak çalışmış. 1973 yılında Kütür bakanı olmuş. Necip Mahfuz, Yusuf Elsiba'i'nin yazdığı romanları, öyküleri ve tiyatroları övmüş.

Yusuf Elsiba'i'nin yazdığı önemli romanlarında iki roman seçtim. Rudde Kalbi (Kalbimi bana geri ver) 1954 yılında yazmış. 1922 yılında Hıdivi Mohamed Ali tarafından başlamanın ardından gelen kraliyet döneminde, zengin ailenin kızı (İnci) ve sarayın bahçıvanın oğlu (Ali) arasındaki aşk hikayesinden bahsediyor.

Mısır'da Kraliyet dönemi, 1952 Temmuz Devrimiyle 1953 yılında Kral Faruk'un Mısır'dan ayrılmasıyla tamamen bitmiştir.

Çalışmada bu romanın seçilmesinin sebebi, Yusuf Elsiba'i'nin asker kökenli bir edebiyatçı olması ve bu dönemde askeriyede kullanılan Türkçe kelime ve unsurlara sıkça yer vermesidir.

2.2.2.2. El-Omru Lahze (Ömür Bir Andır), Yusuf El-Siba'i (OL)

El-omru Lahze (Ömür bir andır) ise, 1969 ve 1973 yıllar arasında Mısır'daki savaşlardan bahsetmektedir. Yazar savaşlardan bahsettiği için askerlikle ilgili birçok Türkçe kelime, unsur ve terim kullanmıştır.

Bu iki romanı (Rudde Kalbi ve El-omru Lahze) inceledikten sonra fark edildi ki, 1960 yıllardan itibaren Mısır Arapçasında kullanılan Türkçe kelimeler ve unsurlar oldukça azalmaya başlamıştır. Bunun sebepleri bu iki romanı okunurken fark edilebilirler. Rudde Kalbi romanı 1954 yılında yazılmış ve o dönemde Mısır Türklerden kalmış olan Kraliyet altında olduğu için Mısır Arapçasındaki Türkçe kelimeler ve unsurların çok vardı. Elomru Lahze, ise 1973 yılında yazılmış dolayısıyla bu romandaki Türkçe kelimeler ve unsurlar Rudde Kalbi (Kalbimi ger ver) romanıyla karşılaştırsak daha az olduğunu görürüz.

2.2.2.3. Afrahul-kubbe (Düğün Evi - AK) – Necip Mahfuz

Edebiyatçı olan Necip Mahfuz Abdulaziz İbrahim Paşa, 11 Aralık 1911 yılında Mısır'ın başkenti Kahire'de doğmuş. 30 Ağustos 2006 yılında vefat etmiş. Kahire Üniversitesi Felsefe Lisansı bitirdikten sonra, Edebiyat bölümünde yüksek lisans yapmaya karar vermiştir. Nobel Edebiyat Ödülü alan ilk Mısırlı/Arap. Edebiyat ile ilgili hayatını 40 yıllarından 2004'e kadar sürmüştür. Onun romanlarında Mısır'da olmuş olaylar ve halk ile ilgili konular önemsenmiştir. 1939 yılında on yedi yaşındayken yazdığı ilk romanı yayımlanmıştır. Uzun bir süre kamu sektöründe memur olarak çalıştıktan sonra Mısır'ın sinemayı desteklemek için kurduğu vakıfta müdür olarak çalışmış ve Kültür Bakanlığında sinema danışmanlığı yapmıştır. Birçok yabancı dillere çevrilmiş romanları vardır. Necip Mahfuz realist okulu temsil eden bir yazardır. Bu nedenle yaşadığı dönemin olaylarını rahatça onun eserlerinde ve özellikle romanlarında görebilmekteyiz.

Necip Mahfuz'u okuduğumuzda onun üslûbu vasıtasıyla sanki o zamanın içinde olduğumuzu hissederiz. Dolayısıyla eserlerinde onun kullandığı dil ne kadar güçlü olsa da muhakkak halkın günlük hayatta konuştuğu dildeki bazı Türkçe

kelimelere ve unsurlara sıkça rastlanmaktadır. Düğün Evi (Efrahul-kubbe) Necip Mahfuzun en meşhur romanlarında biridir. 1981 yılında basılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MISIR ARAPÇASI-TÜRKÇE DİL İLİŞKİLERİNİN DİLBİLİMSEL ÖZELLİKLERİ

3.1. Fonoloji

3.1.1. Ses Değişimleri

Ses değişimlerinin dilin iç yapısından kaynaklanan veya dış etkenlere bağlı sebepleri vardır.

a) Dış etkenler: Dış etkenden kastımız alfabe-fonoloji ilişkisidir. Ortak kökenli alfabeleri kullanan diller, alfabe işaretlerine farklı ses değerleri atadıklarında kaynak dildeki bir kelime farklı bir ses değeriyle okunur ve hedef dile böylece farklı bir ses değeriyle yerleşmiş olur. İngilizceden Türkçeye giren corner /kornır/ kelimesi Türkçede /kornır/ olarak okunur; bu ‘e’ harfinin ses değerinin her iki dilde farklı olmasından kaynaklanmıştır ve sonuçta fonolojik bir değişime sebep olmuştur. Aynı şekilde Arap alfabesi temelli yazı sistemleri kullanan Türkler ve Araplar, birbirlerinden aldıkları kelimeleri bu harflere kendi dillerinde atadıkları ses değerlerine göre okumuşlar, bu da çeşitli ses değişimlerine yol açmıştır. Meselâ ث harfi Türkçede [s] olarak ve س harfinden farksız telaffuz edilir. Böyle bu harfe sahip kelimelerde bir söyleyiş farkı ortaya çıkar. Aynı şekilde پ harfi ve karşılığı olan /p/ fonemi de Arapçada bulunmadığı için كوبرى kelimesi [kubri] olarak seslendirilir ve كوبرى olarak yazılır.

Arap alfabesi ve onun Türkçenin fonolojisiyle ilişkisi hakkında Mertol Tulum şunları yazmaktadır: “Arap alfabesi 28 harften oluşan bir alfabedir ve Osmanlı alfabesi ona dayanmaktadır. Bu sebepten dolayı bir Arap veya Mısırlı biri Osmanlıca’yı okuduğu zaman, Arapça ses bilgilerine göre okur ve Mısır Arapçasına

giren Türkçe kelimeler okunduğu gibi girmektedir. Bu duruma istinaden birçok aynı kelime Türkçe okunduğu gibi okunmaz ve fonetik tahrifi ortaya çıkar.”¹⁷

Yalnız Arapçada bulunan birkaç harf Türkçedeki yakın ses değerlerine dönüşürler:

- Se ث ve sad ص tek /s/ fonemini,
- ha ح ve hı خ /h/ fonemini,
- zel ذ , dad ض ve zı ظ /z/ fonemini,

tı ط /t/ fonemini karşılar. ع bazen /d/ fonemini de karşılamaktadır. ع ayın ve ء hemze harflerinin karşıladığı fonemler Türkçede bulunmadığı için Türkçede düşmeyle uzamaya sebep olurlar veya başka bir sese dönüşürler. Ancak fasih Arapçaya özgü bu seslerden ذ ث ve ظ Mısır Arapçasında da kullanılmaz; ض ise /z/ fonemini karşılar.

Alfabe ve fonolojik yapı arasındaki bu farklılık köpri کوبری > kubri örneğinde olduğu gibi çeşitli ses değişmelerine yol açmıştır.

b) İç etkenler: Her dil alıntı kelimeleri kendi fonolojik sistemine uydurur, bu ise düzenli veya düzensiz ses değişmelerine yol açar. Arapçada ve hususen Mısır Arapçasında kimi ünlüler veya ünsüzler bulunmadığı için Türkçenin kimi ünlü veya ünsüzleri hedef dilin ses sistemine uydurularak seslendirilmiştir: /ö/ foneminin /u/ olarak seslendirilmesi gibi: köpri کوبری > kubri.

Türkçeden Mısır Arapçasına geçen kelimelerdeki fonolojik değişmeler bu dış ve iç sebeplerle izah edilebilir; ancak bütün değişmeleri izaha kavuşturmak her zaman mümkün olmamaktadır. Biz ünlü ve ünsüz fonemlerdeki değişmeleri tasnif ederken bu sebeplerin görünebilir olmasına gayret ettik.

¹⁷ Mertol Tulum, *Osmanlı Türkçesine Giriş*, s. 8.

3.2. Ünlüler

Mısır Arapçasının ünlü sesbirimleri şunlardır:

Kısa ünlüler: /a/ - /e/, /i/, /o/, /u/

Uzun ünlüler: /â/, /î/, /ô/, /û/ ??? (J. Selden Willmore, *The Spoken Arabic of Egypt*, London 1905; Daniel Pipes, *An Arabist's Guide to Egyptian Colloquial*, 1983, s. 3)

Kısa ve uzun ünlü karşıtlığı bir yana bırakıldığında ve /a/ ve /e/ sesbirimlerinin çıkış yeri yakınlığı göz önüne alındığında üç temel ünlüye karşı Türkçede sekiz ünlü sesbirimi vardır. Bu durumda Arapçada bulunmayan Türkçe ünlüler, söyleyişte Mısır Arapçasının ünlüleriyle karşılanmıştır.

3.2.1. /e/ > /i/ Değişimi

Geniş ve ince /e/ foneminin bazı örneklerde darlaştığı görülür:

çeşme > şişme: شِشْمَه (Muhkem, 123)

prens > brins برنس (Mu'cem, II, 158)

köstek > ostik أُسْتِيك (Muhkem, 11)

pekmez > bekmiz بَكْمِيز (Muhkem, 38)

börek > borik بُورِيك (Muhkem, 41; DEA, 72)

tek > tik تِك (Muhkem, 48; DEA, 133)

çörek > şorik شُورِيك (Mu'cem, IV, 204; Muhkem, 123; DEA, 463)

fışek > fışink فِشِينِك (Muhkem, 167; RK, 320)

keşkek > kişk كِشْك (Muhkem, 188)

menekşe > menevişi مَنَوِيشِي (Mu'cem, V, 407; Muhkem, 126)

kürek > kurik كُرِك (Muhkem, 186; DEA, 744)

kerevet > kerevite كَرَوَيْتَه (Muhkem, 186; DEA, 747)

tel > tile تِيلَه (Muhkem, 52)

fişenk > fişink فِشْنَك (Muhkem, 167)

peçe > bişe بِيْشَه (Muhkem, 43; DEA, 116)

örnek > ornik أَرْنِك (Mu'cem, II, 83; Muhkem, 9; DEA, 16)

3.2.2. /u/ > /a/ Değişimi

Kalın ve dar /u/ foneminin bazı örneklerde genişlediği görülür:

usta > asta أُسْطَى ~ اسْطَى (Mu'cem, II, 39; DEA, 21)

dondurma > dandarma دَنْدَرْمَة ~ دَنْدَرْمَة (Mu'cem, IV, 310)

tuğra > tağra طَغْرَاء (Muhkem, 144)

3.2.3. /ı/ > /i/ Değişimi

Arapçada /ı/ sesbirimi olmadığı için Arapça ses yapısında /ı/'ya en yakın ve en benzeşen sesbirimi /i/'dir. Bu ses değişime dair birçok örneğe rastlanmıştır. Aşağıda dar ve kalın olan /ı/ foneminin bazı örneklerle incelendiği gösterilmiştir:

alaylı > alayli الْاَيْلِي (Mu'cem, II, 61; DEA, 31)

avantacı > avantagi اَوْنَطَجِي (Mu'cem, II, 85)

baltacı > baltagi بَلْطَجِي (Mu'cem, II, 219), (Muhkem, 39)

çamaşır > şemeşir شَمَاشِير (Mu'cem, IV, 228)

çamaşırcı > şamaşirgi شَمَشْرِجِي (Mu'cem, IV, 228; DEA, 478)

tatlı > tatli طاطلي (Mu'cem, IV, 345)

aşçı > aşgi عشي ~ اشجي (Mu'cem, IV, 412; Muhkem, 153)

kadayıf > katayif قطايف (Mu'cem, V, 140)

şıpşıp > şibşib شيبشيب (RK, 196)

yazıcı > yazigi يازجي (Muhkem, 250)

askı > azki عراقي (Mu'cem, IV, 406)

findıklı > findikli فندقلي (Mu'cem, V, 80)

arabacı > arbagi عربي (RK, 168)

onbaşı > ombaşi اومباشي (RK, 191; DEA, 34)

silahlık > silahlik سلاحليك (RK, 142, 191)

sınıf > sinif صنف (RK, 191, 142, 147)

yüzbaşı > yuzbâşi يوزباشي (ÖL, 27), (RK, 178)

tulumbacı > tulumbagi طُلُمبجي (ÖL, 121; RK, 411; DEA, 546)

binbaşı > binbâşi باشي بك ~ بنباشي (Mu'cem, II, 232; RK, 180; DEA, 104)

3.2.4. /a/ > /e/ Değişimi

Fasih Arapçada normal /a/ fonemi Mısır Arapçasında /a/ fonemini içeren kelimelerin çok büyük bir kısmı /e/ olarak değiştirilir. Bu duruma özellikle Türkçeden Mısır Arapçasına giren kelimelerin çoğunda yoğun bir biçimde rastlanır. Bununla ilgili aşağıdaki örneklerde /a/'nın /e/'ye dönüştüğü görülmektedir:

paşa > beşe باشا (Mu'cem, II, 94)

bamya > bemye بامية (Mu'cem, II, 103)

peştahta > beştehte باشتخته (*Mu'cem*, II, 180)

baklava > beklewe بقلاوة (*Mu'cem*, II, 206; *Muhkem*, 37)

eczahane > egzehane اجزخانه (*Mu'cem*, II, 15)

binbaşı > binbeşi باشي بك ~ بنباشي (*Mu'cem*, II, 232; *RK*, 180; *DEA*, 104)

bahane > behene بهانة (*Mu'cem*, II, 243)

boya > boye بويه ~ بويه (*Mu'cem*, II, 269; *Muhkem*, 34; *RK*, 149; *DEA*, 110)

tenhâ > tenhe تنه (*Mu'cem*, III, 180, 358)

şal > şel شال (*Mu'cem*, IV, 161)

şamdan > şami'den شمعدان (*Mu'cem*, IV, 237)

çuval > şivel شوال (*Mu'cem*, IV, 251; *Muhkem*, 130; *RK*, 411)

fırça > forşe فُرشة (*Mu'cem*, V, 48; *RK*, 149, 396; *Muhkem*, 164; *DEA*, 649)

fincan > fingen فنجان (*Mu'cem*, V, 77; *Muhkem*, 171; *OL* 121)

fanus > fenus فانوس (*Mu'cem*, V, 82)

kebab > kebeb كباب (*Mu'cem*, V, 189)

bağa > beğе باغه (*Muhkem*, 24; *DEA*, 49)

güllaç > gulleş جلاش (*Muhkem*, 57)

hurda > hürde خُرده (*Muhkem*, 74; *Rk.*, 95; *OL*, 108)

hoşaf > hoşef حُشاف (*Muhkem*, 75; *DEA*, 251)

damga > demğе دَمغه (*Muhkem*, 88)

süvari > severi سوارى (*Muhkem*, 115; *RK.*, 522)

fistan > fusten فُستان (Muhkem, 166)

kani mani > keni meni ماني کاني (Muhkem, 182; Mu'cem, V, 189)

nargile > nergile نارجيله (Mu'cem, V, 264; Muhkem, 229)

yaşmak > yeşmek يَشْمَك (Muhkem, 251)

maşa > meşe ماشه (Muhkem, 204)

çintıyan > şintıyen شِنْتِيَان (Muhkem, 130; DEA, 480)

piyade > biyede بياده (Muhkem, 43)

pervaz > bervez بِرَاوَز (Muhkem, 30; DEA, 71)

kışlak > kışlek قِشْلَاق (Mu'cem, V, 130; RK, 396, 522; DEA, 702)

dükkan > dükken دُكَان (Muhkem, 86; AK, 75)

divan > diven دِيْوَان (RK, 411)

amiral > emirel اَمِيرَال (Mu'cem, II, 71)

3.2.5. /ü/ > /u/ Değişimi

İnce dar olan /ü/ sesi fasih Arapçasında da Mısır Arapçasında da mevcut değildir. Bu sebeple Mısır Arapçasına giren ve /ü/ fonemini içeren yabancı kelimelerin çoğunda /ü/ sesini Arap fonemine en yakın ve en benzeşen kalın ve dar olan /u/ sesi almaktadır. Bununla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir.

tütün > tutun تَتْن (Mu'cem, II, 289)

tütüncü > tutungi تَتْنَجِي (Mu'cem, II, 289)

tül > tul ثُل (Muhkem, 50)

güllaç > gulleş جُلَاش (Muhkem, 57)

külbastı > kulbasta كُلبسته (Muhkem, 189; DEA, 758)

kürk > kurk كُورك (Mu'cem, V, 215; Muhkem, 185)

kürek > kurik كُريك (Muhkem, 186; DEA, 744)

bürümcük > burung بُرنج (Muhkem, 30)

çürük > şuruk شُرُك (Mu'cem, IV, 198)

külfet > kulfe كُلفة (Mu'cem, II, 64, V, 154)

üçüncü > şungi شُنْجِي (RK, 396; DEA, 481)

mühendishane > muhendishene مهندسخانة (RK, 40)

yüzbaşı > yuzbaşı يوزباشي (ÖL, 27; RK, 178)

3.2.6. /ü/ ~ /u/ > /i/ Değişimi

Standart Arapçada ve Mısır Arapçasın'da /ü/ sesbirimi bulunmadığı için Türkçeden alınma kelimelerdeki bütün /ü/'lerin artdamaksı /u/'ya dönüştüğü kabul edilmelidir. Kelime sonundaki dar yuvarlak ünlüler de /i/'ye dönüşmüştür. Tabii bu gibi kelimelerin bir kısmının Osmanlı Türkçesinde ى ile yazılması da bu değişiklikte etkili olmuş olabilir:

süngü > sunki ~ singe سُونْكِ ~ سِنْجَه (Mu'cem, IV, 141; Muhkem, 114; Ak, 120; DEA, 434)

köprü > kobri كُبرِي (RK, 397; DEA, 732)

tuzluk > tezlik تَزْلِك (Mu'cem, V, 314)

çuval > şivel شِوَال (Mu'cem, V, 251; Muhkem, 130; RK, 411)

çavuş > şavwiş ~ gavwiş جَاوِيْش ~ شَاوِيْش (Mu'cem, V, 255; RK, 242; OL, 221; DEA, 488)

doğru > doğru دُغري (Muhkem, 85; DEA, 292)

turşu > turşi طُرشي (Muhkem, 142)

topçu > tobgi طُبجي (Mu'cem, IV, 320; DEA, 529)

kuruş¹⁸ > kirş قرش (Mu'cem, IV, 67; RK, 163)

kuzu > kuzi قوزي (Mu'cem, V, 180; DEA, 721)

komsiyoncu > komsiyongi قومسيونجي (Mu'cem, V, 182)

üçüncü > şungi شنجي (RK, 396; DEA, 481)

hükümdar > hakimdar حکمدار (RK, 27, 142; DEA, 219) örneğinde ise iç seste bir düzleşme meydana gelmiştir.

3.2.7. /u/ > /e/ Değişimi

Art ve dar olan /u/ sesbiriminin bazı örneklerde incelendiği görülür:

tuzluk > tezlik تزلک (Mu'cem, V, 314)

çubuk > şubek شوبک (Muhkem, 131; DEA, 451)

3.2.8. /ı/ > /e/ Değişimi

Arapçada /ı/ fonemi olmadığı için bazı Türkçe alıntı kelimelerde ince ve geniş olan /e/ sesine değiştiği görülür:

dadı > dede داده (Muhkem, 80; RK., 25)

¹⁸ *kuruş* kelimesi Türkçeye Alm. *groschen* < Lat. *denarius grossus* “büyük sikke”’den girmiştir (Kubbealtı Lugati).

3.2.9. /a/ > /i/ Değişimi

Mısır Arapçasında /a/ sesi çok az bulunduğu için, /a/ sesi içeren Türkçe alıntı kelimelerde /a/ > /i/ değişmesi gözlenir:

karnabahar > karnabit قرنيط (*Mu'cem*, V, 119; *DEA*, 692)

arkadaş > aladiş الاضيض (*Muhkem*, 15)

bir daha > bir dağı¹⁹ بردخي (*Muhkem*, 38)

sermaye > sermiye صرميه (*Muhkem*, 134)

laklak > leklik ~ lekleke ولكلكه لكلك (*Muhkem*, 193)

3.2.10. /e/ > /a/ Değişimi

Genel olarak Türkçeden Mısır Arapçasına giren kelimelerin incelendiği görülür. Ancak burada kalınlaştığına dair birkaç örneğe rastlanmıştır:

tencere > tangara طنجرة (*Mu'cem*, IV, 356; *Muhkem*, 146; *DEA*, 547)

tepe > tabiye طاييه (*Mu'cem*, IV, 315) ~ tebe تبه , (*Muhkem*, 139; *DEA*, 120)

haremlük > haramlık حرملك (*RK*, 525)

3.2.11. /o/ > /a/ Değişimi

Muhtemelen dış ünsüzlerinin etkisiyle meydana gelen bu düzleşmeye dair tek bir örnek tespit edilmiştir:

dondurma > dandarma دنندرمه ~ دنندرمه (*Mu'cem*, IV, 310)

¹⁹ *daha* kelimesinin tarihi sesbilimsel gelişmesi *dakı* > *dagı* > *dahi* şeklinde olduğuna göre MA'daki bu şeklin eski bir alıntı olduğu değerlendirilebilir. Günümüz MA'da kullanılmamaktadır.

3.2.12. /ɯ/ > /o/ Değişimi

Ne standart Arapça ne de Mısır Arapçasında /ɯ/ fonemi bulunur. Dolayısıyla bu ses Mısır Arapçasının dizimine göre en uygun ses ile değiştirilir:

fırça > forşe فُرْشَة (Mu'cem, V, 48; RK, 149, 396; Muhkem, 164; DEA, 649)

fırın > forn فُرن (Mu'cem, V, 55)

kırbaç > korbag كُرْبَاج (Mu'cem, V, 205; Muhkem, 185; RK. 30)

3.2.13. /a/ > /o/ Değişimi

/a/ > /o/ yuvarlaklaşması bir örnekte tespit edilmiştir:

kaptan > kobtan قِبْطَان (Mu'cem, V, 94)

3.2.14. /ö/ > /o/ Değişimi

Mısır Arapçasında ince ve geniş olan /ö/ sesi bulunmaz. Bu sebeple Mısır Arapçasına giren yabancı ve özellikle Türkçe kelimelerin çoğunda /ö/ sesi Mısır Arapçasının ses dizimindeki en yakın ses ile değiştirilir:

karagöz > aragoz اَرَاغُوز ~ قَرَجُوز (Mu'cem, V, 104; DEA, 691)

ökçe > okşe اُكْشَة (Mu'cem, V, 58; Muhkem, 15)

börek > borik بَوْرِيك (Muhkem, 41; DEA, 72)

çörek > şorik شُورِيك (Mu'cem, V, 204; Muhkem, 123; DEA, 463)

köprü > kobri كُوبْرِي (RK, 397; DEA, 732)

köfte > kofte كُفْتَة (Mu'cem, V, 241; Muhkem, 188)

kör > korge كُورْجَة (Mu'cem, V, 263; Muhkem, 191)

köşe > koşe كُوشَه (Mu'cem, V, 265; Muhkem, 192)

köşk > koşk كَشْك (Mu'cem, V, 235; RK, 411)

nöbet > nobe نوبَة (Mu'cem, I, 33; RK, 142, 165, 350; OL, 300)

nöbetçi > nobetgi ~ nobetşi نوبِتْشِي ~ نوبِتْجِي (Mu'cem, I, 33; RK, 142, 165, 362)

3.2.15. /i/ > /e/ Değişimi

Dar olan /i/ foneminin, bazı örneklerde genişlediği görülür:

çizme > gezme جَزْمَه (Muhkem, 55)

çizmecî > gezmeği جَزْمَجِي (Muhkem, 55)

şilte > şelte شَلْتَه (Muhkem, 128; DEA, 475)

ninni > ninne نِنَه (Muhkem, 136)

gezlik > gezlek گَزْلَك (Muhkem, 186; DEA, 747)

3.2.16. /ı/ > /u/ Değişimi

kazık > hazuk خَازُوق (Muhkem, 73; DEA, 747)

kırmızı > kurmuzi قُرْمُزِي (RK, 35)

3.2.17. /ü/ > /e/ Değişimi

Dar olan /ü/ foneminin bazı örneklerde genişlediği görülür:

süngü > singe سِنْجَه (Mu'cem, IV, 141; Muhkem, 114; DEA, 434)

süvari > sewêri سَوَارِي (Muhkem, 115; RK, 522)

zülbiye > zelebiye زَلَابِيَه (Muhkem, 102)

3.2.18. /i/ > /u/ Değişimi

İnce olan /i/ foneminin bir sesinin Mısır Arapçasında kalınlaştığı görülür. Bu da nadir rastlanan durumlardan biridir.

fistan > fusten فُستان (*Muhkem*, 166)

vergi > verku ویرکو (*Muhkem*, 249)

çekiş > şekuş شاكوش (*Mu'cem*, IV, 212; *Muhkem*, 119; *DEA*, 475)

3.2.19. /ɪ/ > /a/ Değişimi

Dar olan /ɪ/ foneminin aşağıdaki örneklerde genişlediği görülür:

kılavuz > kalavuz قلاؤظ (*Muhkem*, 178; *DEA*, 716)

külbastı>kulbasta كُلبسته (*Muhkem*, 189; *DEA*, 758)

3.2.20. /i/ > /o/ Değişimi

dingil > dongol دُنْجُل (*Muhkem*, 88; *DEA*, 304)

3. 3. Ünsüzler

Mısır Arapçasındaki ünsüzler Daniel Pipes’e göre şunlardır:

ب b	ت t	ث t,s	ج g	ح h	خ x	د d	ذ d,z	ر r
ز z	س s	ش s	ص s	ض d,z	ط t	ظ z, d	ع ‘	غ ğ
ف f	ق q	ك k	ل l	م m	ن n	ه h	و w	ي y

(Daniel Pipes, An Arabist’s Guide to Egyqtian Colloquial, 1983, s. 3).

Hem Fasih Arapça hem de Mısır Arapçasında /p/ ve /ç/ fonemleri yoktur. Bu nedenle Türkçeden Mısır Arapçasına giren ve en çok değişime uğrayan kelimeler /p/ ve /ç/ ses birimlerini içeren kelimelerdir. Bunun dışında, Fasih Arapçada olan ve Mısır Arapçasında olmayan /c/ ve /k~q/ fonemler de vardır. Bu harfler ses dizimine göre en yakın harfe dönüştürülür. Bunları detaylı olarak aşağıda göstermekteyiz.

3.3.1. /p/ > /b/ Değişimi

/p/ sesi, Mısır Arapçasında hiç bulunmayan seslerden biridir. Bu nedenle /p/ içeren ve Mısır Arapçasına geçen bütün Türkçe kelimelerde bu sese en yakın ve en benzer sesle değiştirilir:

paşa > beşe باشا (Mu’cem, II, 93)

pabuç > babuj بابوچ ~ بوج (Mu'cem, II, 105; Muhkem, 23)

prens > brins برنس (Mu'cem, II, 158)

pembe > bembe ~ benbi بمبة ~ بني (Mu'cem, II, 132; Muhkem, 40; RK, 70; DEA, 104)

tepsi > tebsi تبسي (Mu'cem, II, 186, 4.C, 320)

para > bara باره (Muhkem, 23)

pezevenk > bezeweng بَزُونج (Muhkem, 31)

pencere > bencere بَنْجَرَه (Muhkem, 40)

şıpşıp > şibşib شِبْشِب (RK, 196)

köprü > kobri كُبري (RK, 397; DEA, 732)

kepçe > kebşe كِبْشَه (muhkem, 183)

tepe > tebe تبه (Mu'cem, IV, 315; Muhkem, 139; DEA, 120)

peçe > bişe بِيْشَه (Muhkem, 43; DEA, 116)

piyade > biyede بِيَادَه (Muhkem, 43)

paçavra > başavra بِشَاوَرَه (Muhkem, 32; DEA, 79)

vapur > vabur وَاوَر (Mu'cem, I, 25; RK, 27, 420)

3.3.2. /c/ ve /ç/ Fonemleri

Mısır Arapçasının temel fonolojik özelliklerinden biri /c/ foneminin olmayışıdır. Bu fonem umumiyetle /g/'ye dönüşür: örneğin; câmi' > gami', câmi'e > gami'e, ceride > geride, cedvel > gedwel vs. Bu Mısır Arapçası için karakteristik bir özelliktir.

/ç/ sesbirimi hem standart Arapçada hem de Mısır Arapçasında bulunmayan bir sesbirimidir. Bunu yazıda gösteren bir işaret de yoktur. Bu yüzden bu sesbirimine sahip olan kelimeler cim harfiyle yazılmışlardır. Standart dilde cim harfi Mısır Arapçasında /g/ olduğu için bir /ç/ > /g/ gelişmesi ortaya çıkmıştır. Bu, yazının fonolojiye etkisidir. Bunun dışında /ç/ foneminin sızıcı /ş/'ye döndüğü örnekler de vardır.

3.3.3. /c/ > /g/ Değişimi

/c/ sesini içeren kelimelerin çoğunda bir damaksılaşma gerçekleşmiştir:

sucuk > sugu' سحوق

baltacı > baltagi بلطجي (Mu'cem, II, 219; RK, 396, 522)

eczane > egzehane اعزخانه (Mu'cem, II, 15)

tütüncü > tutungi تنجني (Mu'cem, II, 289)

sac > sag صاج (Muhkem, 133; Mu'cem, IV, 289; RK, 192; DEA, 492)

tabanca > tabanga طبنجة (Mu'cem, IV, 325; Muhkem, 141; DEA, 533)

tencere > tangara طنجرة (Mu'cem, IV, 356; Muhkem, 146; DEA, 547)

fincan > fingen فنجان (Mu'cem, V, 77; Muhkem, 171; ÖL, 121)

çizmece > gezmegi جزمجي (Muhkem, 55)

yazıcı > yazigi يازجي (Muhkem, 250)

alaca > alaga الاجة (Muhkem, 15; DEA, 31)

komsiyoncu > komsiyongi قومسيونجي (Mu'cem, V, 182)

cephane > gebhane جبخانه (RK, 180, 191)

avantacı > avantagi اونطجي (Mu'cem, II, 85)

3.3.4. /ç/ > /g/ Değişimi

Bu değişimde yazının da etkisi düşünülmelidir; çünkü metinlerde bu kelimeler چ yerine ج ile yazılmakta, /c/ olarak değerlendirilen bu harf de konuşma dilinde /g/ olarak okunmaktadır. Konuşma etkisi dışarıda tutulursa bu gelişmenin /ç/ > */c/ > /g/ şeklinde olduğu düşünülebilir.

çizme > gezme جزمه (Muhkem, 55)

çizmecı > gezmegı جزمجي (Muhkem, 55)

ateşçi > ateşgi عطشجي (Mu'cem, IV, 421; Muhkem, 154; DEA, 584)

kırbaç > korbag کرباج (Mu'cem, V, 205; Muhkem, 185)

bakraç > bakrag بکراج (Muhkem, 38; DEA, 93)

bohçe > bo'ge بقجة (Mu'cem, II, 201; Muhkem, 37)

barça > barga بارجه (Muhkem, 23)

topçu > tobgi طبعي (Mu'cem, IV, 320; DEA, 529)

nöbetçi > nobetgi نوبتجي (Mu'cem, I, 33; RK, 142, 165, 362)

3.3.5. /ç/ > /ş/ ~ /j/ Değişimi

Patlamalı ve ötümsüz /ç/ sesbirimi sızıcılarak ötümsüz /ş/ veya ötümlü /j/'ye dönüşebilmektedir:

bahçıvan > behşiven بخشونجي (Mu'cem, II, 117; Muhkem, 26; DEA, 56)

çekmece > şekmegiyye شکمجي (Mu'cem, IV, 220; Muhkem, 127; DEA, 474)

çamaşır > şemeşir شماشير (Mu'cem, IV, 228)

çanta > şanta شنطة (Mu'cem, IV, 245; Muhkem, 130; DEA, 481)

çuval > şivel شوال (Mu'cem, IV, 251; Muhkem, 130; RK, 411)

çeşm 'göz' > şeşm ششم (Mu'cem, IV, 204)

çeşme > şişme شيشمة (Mu'cem, IV, 204)

çorba > şorba شوربة (Mu'cem, IV, 253)

çevirme > şevirme شورمة (Mu'cem, IV, 254)

fırça > forşe فُرشة (Mu'cem, V, 48; RK, 149, 396; Muhkem, 164; DEA, 649)

bahçe > bağşe باغجة (Mu'cem, II, 117; Muhkem, 26)

güllaç > gulleş جلاش (Muhkem, 57)

çarşaf > şarşaf شرشف (Muhkem, 122)

çörek > şorik شُرِك (Mu'cem, IV, 204; Muhkem, 123; DEA, 463)

celebi > şelebi شَلْبِي (Mu'cem, IV, 222; Muhkem, 127; DEA, 475)

kepçe > kebşe كِبْشَة (Muhkem, 183)

paçavra > başavra بشاوره (Mu'cem, 32; DEA, 79)

nöbetçi > nobetgi / nobetşi نوبتشي ~ نوبتجي (Mu'cem, I, 33; RK, 142, 165, 362)

Bir örnekte ise her iki şekil de tespit edilmiştir,

çavuş > şawiş شَاوِيش (Mu'cem, IV, 255; RK, 242; ÖL, 221; DEA, 488)

3.3.6. /h/ > /q/ ~ /k/ Değişimi

Standart Arapçadaki /q/ fonemi, Mısır Arapçasında bir gırtlak çarpması fonemi olan hemze'ye dönüşür: kalem > 'elem, kalb > 'elb vs. Türkçeden alınan kelimelerde

iç seste sızıcı /h/ fonemi patlayıcı /k/ fonemine dönüşür ve yazıda ‘kaf’ ile yazılır; ancak bunlar konuşma dilinde hemzeye dönüşür:

bahşiş > bakşiş بَقْشِيش [be’şiş] (*Muhkem*, 37; *Mu’cem*, 2., 59)

bohça > bokga بَقْجَة [bo’ge] (*Mu’cem*, II, 201; *Muhkem*, 37)

3.3.7. /k/ > /h/ خ Değişimi

İki örnekte kelime başında /k/ > /h/ خ süreklileşmesi örneğine rastlanmıştır:

kartuş > hartuş خَرطُوش (*Muhkem*, 167)

kazık > hazuk خَازُوق (*Muhkem*, 73; *DEA*, 747)

3.3.8. /n/ > /m/ Değişimi

/nb/ ses demetçığının /mb/’ye dönüştüğü dudaksılaşma örnekleri Türkçede sıkça görülmektedir. anbar > ambar, perşembe > perşembe gibi örnekleri veren Banguoğlu, yazıda standartlaşmamış onbaşı > ombaşı, vatanperver > vatamperver gibi örnekleri de zikreder²⁰. Mısır Arapçasında tespit edilen ombaşı اومباشي (*RK*, 191) örneği doğrudan konuşma dilinden alınmış olmalıdır.

Kelime sonunda görülen n > m değişmesi de örnekseme yoluyla yine konuşma dilinden bir alıntı olmalıdır: aferim عَفَارِم (*Mu’cem*, IV, 421, *Muhkem*, 154; *DEA*, 585)

²⁰ Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 7. baskı, Ankara 2004, s. 108-109.

3.3.9. /r/ > /l/ Değişimi

Çıkış yerleri birbirine yakın olan /r/ ve /l/ sesbirimlerinin daha çok konuşma dilinde değiştiği görülür (tarla > talla, yuvarlak > yuvallak vs.)²¹. Mısır Arapçasında tespit edilen arkadaş > aladiş الاضيض (*Muhkem*, 15) örneği de bir çıkış yeri benzeşmesi olarak değerlendirilebilir. Muhtemelen /k/ sesbirimi bu değişiklikten sonda düşmüştür.

3.3.10. /l/ > /r/ Değişimi

/r/ ve /l/ sesbirimlerinin yer değiştirdiği bir uzaktan göçüşme örneği de yine konuşma dilinden alıntı olarak tespit edilmektedir: bulgur > burğul بُرغل (*Muhkem*, 30). kiler > kirer كيرار (*Mu'cem*, V, 205) örneği de bir göçüşme örneği olarak değerlendirilmiştir.

3.3.11. /g/ > /ğ/ غ Değişimi

Yazıda aynı harflerle yazılmakla birlikte Türkçede patlamalı bir artdamak sesi olan /g/, Mısır Arapçasında sürekli bir artdamak sesine dönüşmüştür: bulgur > burğul بُرغل (*Muhkem*, 30), damga > demğhe دَمَغَه (*Muhkem*, 88).

3.3.12. /z/ > /s/ Değişimi

bornoz > bornos بُرنُس (*Muhkem*, 30)

3.3.13. /k/ > /g/ Değişimi

Kelime sonunda /k/ > /g/ ötümlüleşmesi bir örnekte tespit edilmiştir: pezevenk > bezevweng بَزْوَنج (*Muhkem*, 31)

²¹ Tahsin Banguoğlu, Türk Grameri, Birinci Bölüm: Ses Bilgisi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1959, s. 175.

3.3.14. /q/ > /'/ Değişimi

Mısır Arapçasında ön ses dışında iç seste veya son seste /q/ sesbirimi bulunmaz. Alıntı kelimelerdeki /q/ sesbirimleri içseste ve sonseste umumiyetle hemze'ye dönüşür:

başka > beş'e بشأة (Muhkem, 32)

duvak > duve' دواء (Muhkem, 89)

ocak > oce' وجاء (Muhkem, 246; DEA, 922)

yaka > ye'e ياقه (Muhkem, 250)

3.3.15. /t/ > /d/ Değişimi

/t/ > /d/ ötümlüleşmesi iki örnekte karşımıza çıkıyor. tokmak > dokmak دقماق (Muhkem, 86) örneğinin konuşma dilinden veya kelime başında /d/'yi koruyan bir ağızdan alıntılanmış olması muhtemeldir. tente > tende تنده (Mu'cem, III, 354) örneği ise Mısır Arapçası fonolojisinde gerçekleşmiş bir ötümlüleşme olarak kabul edilebilir.

3.3.16. /l/ > /n/ Değişimi

Mısır Arapçasına giren bazı Türkçe kelimelerde /l>n/ değişikliği olmuştur. Bunları aşağıda gösterilmiştir:

telve > tenwe تنوه (Mu'cem, III, 359; Muhkem, 51)

karakol > qerekon ~ 'ere'on كركون ~ قول قره (Mu'cem, V, 216; Muhkem, 186; DEA, 745)

3.3.17. /g/ > /k/ Değişimi

Bu değişikliğin de yazıdan kaynaklandığı düşünülebilir. Kef ile yazılan kelimeler Arap dilli okuyucu tarafından ön damak /k/ olarak değerlendirilmiş ve MA'ya böylece yerleşmiş olmalıdır:

gerdan > kerdan كِرْدَان (Mu'cem, V., 208; Muhkem, 185)

vergi > werku وِرْكُو (Muhkem, 249)

werku örneğinde sonses ünlüsünün düz olması beklenirdi; bunun tersine sonsesteki yuvarlak ünlünün korunmuş olması werku'nun eski bir alıntı olmasına bağlanabilir.

3.3.18. /b/ > /m/ Değişimi

Türkçeye Farsça mubâr (مبار)'dan alınan bumbar kelimesi bazı ağızlarda mumbar ~ gumbar şekillerinde kaydedilmiştir. MA'na ağızlardan girmiş olmalıdır: bumbar > mumbar مُمْبَار (Mu'cem, V, 397).

3.3.19. /s/ > /z/ Değişimi

askı > azki عَزْقِي (Mu'cem, IV, 406)

3.4. Ses Düşmesi

Fasih ve Lehçe olarak Arapçanın iki kullanım türü vardı. Her ülkenin kendi has lehçesi vardır. Ülkenin halkı farklı dönemler boyunca farklı milletlerle iletişim kurduklarından dolayı lehçe sürekli değişken bir durumda kalır. Yabancı dillerden Mısır Arapçasına giren kelimelerin çok büyük bir kısmı duyma vasıtasıyla (duyularak) girmiştir ve halkın konuşma şekline göre ses değişimleri ve düşmeleri olur. Bu nedenle Mısır Arapçasına giren bazı Türkçe kelimelerin ses düşmelerine maruz kaldığı gayet normal görülmektedir.

İncelediğim kaynaklardan ses düşmesi hadisesine uğrayan kelimeler şunlardır:

3.5. Ünlü Düşmesi

Düşen ünlünün kelime başında ortasında veya sonunda olmasına göre aşağıda gruplandırılmıştır:

3.5.1. Kelimenin Başında Düşen Ünlü

fırın > forn فُرن (*Mu'cem*, V, 55)

kuruş > kirş قرش (*Mu'cem*, IV, 67; *RK*, 163)

ikinci > kingi كنجي (*RK*, 270; *DEA*, 766)

üçüncü > şungi شنجي (*RK*, 396; *DEA*, 481)

3.5.2. Kelimenin Ortasında Düşen Ünlü

takım > ta'm طقم (*Mu'cem*, IV, 349)

arabacı > arbagi عربجي (*RK*, 168)

3.5.3. Kelimenin Sonunda Düşen Ünlü

pusu > bus بوس (*Muhkem*, 42)

kabadayı > kabaday كبضاي

boyunbağı > bonbağ بُناغ (*Muhkem*, 40; *DEA*, 104)

keşkek > kişk كَشك (*Muhkem*, 188)

3.6. Ünsüz Düşmesi

Düşen ünsüz kelime başında veya ortasında olmasına göre aşağıda gruplandırılmıştır:

3.6.1. Kelimenin Başında Düşen Ünsüz

yoldaş > oldaş اولضاش (*Mu'cem*, II, 85)

lastik > estik استيك (*Muhkem*, 11)

3.6.2. Kelimenin Ortasında Düşen Ünsüz

şekerleme > şekeleme شكلمه

çiftlik > şiflik شِفْلِك (*Muhkem*, 126)

meyhane > mehêne مخانه (*Mu'cem*, IV, 321)

3.6.3. /q/ Düşmesi

Mısır Arapçasındaki /q/ ses birimi /ʕ/ hemze olarak telaffuz edilir. Aşağıdaki kelimeler /k/ fonemi içerdiği için ya düşer ya da /ʕ/ hemze gibi telaffuz edilir:

kayış > ayiş ايش (*Muhkem*, 20)

karagöz > aragoz قرجوز ~ اراجوز (*Mu'cem*, V, 104; *DEA*, 691)

kazan > ‘azan قزان ~ ازان (*Muhkem*, 10; *DEA*, 698)

kazma > ezme ازمه (*Muhkem*, 10; *DEA*, 699)

köstek > ostik أُستيك (*Muhkem*, 11)

kambur > anbur انبور (*Muhkem*, 18)

kavurma > awurma آؤرمه ~قاورمه (Muhkem, 20; DEA, 721)

duvak > duwe' دواء (Muhkem, 89)

kalfa > alfa الفه (Mu'cem, II, 64)

kışlak > kişlek işlek~' قشلاق (Mu'cem, V, 130; RK, 396, 522; DEA, 702)

çomak > şoma شومه

3.7. Ses Türemesi

3.8. Ünlü Türemesi

Türetilen ünlüler kelime ortasında veya sonunda olmasına göre aşağıda gruplandırılmıştır:

3.8.1. Kelimenin Ortasında Türetilen Ünlüler

şamdan > şami'den شمعدان (Mu'cem, IV, 237)

ferman > fereman فرمان (DEA, 653)

zülbiye > zelebiye زلايه (Muhkem, 102)

oyma > oyime اويمه (Muhkem, 20; DEA, 46)

3.8.2. Kelimenin Sonunda Türetilen Ünlüler

saray > saraya سرايا

laklak > lekleke لکله (Muhkem, 193)

kerevet > kerevite كرويته (Muhkem, 186; DEA, 747)

tel > tile تيله (Muhkem, 52)

zülûf > zulfe زلفة (Mu'cem, IV, 42)

3.9. Ünsüz Türemesi

Türetilen ünsüzler kelime başında, ortasında veya sonunda olmasına göre aşağıda gruplandırılmıştır:

3.9.1. Kelimenin Başında Türetilen Ünsüzler

çingene > bişingene بِشِنْجَانَه (Mu'cem, IV, 242; Muhkem, 33)

3.9.2. Kelimenin Ortasında Türetilen Ünsüzler

boya > bohye بوهيه (Mu'cem, II, 269; Muhkem, 34; RK, 149; DEA, 110)

zar > zahr زهر (DEA, 384)

3.9.3. Kelimenin Sonunda Türetilen Ünsüzler

alçı > elşin الشين

3.10. Morfoloji

Türkçe ile Mısır Arapçası arasındaki dil ilişkileri sadece kelime alışverişiyle sınırlı kalmamıştır. Türkçe kelimeler yoluyla giren işlekliği sık kimi yapım eklerinin de Mısır Arapçasının içinde kendine yer bulabildiği görülmektedir. İki dil arasında morfolojik bir alışveriş olduğundan bahsetmek için alıntı kelimelerdeki morfemlere değil, hedef dilin kendi kökleriyle işlevsel olarak birleşmiş türetmelere bakmak gerekir. Mısır Arapçasında kaydedilen avantagi اونطجي , baltagi بلطجي , tımarcı > temergi تمرجي , yalancı > yalangi يالانجي , postacı > bostagi بوستجي , yağmacı > yağmagi ياغمجي , basmacı > basmagi بصمجي , sofracı > sofragi سفرجي , çamaşırcı

> şamşirgi شمشرجي , arabacı > arbagi عربي , nöbetçi > nobetgi ~ nobetşi نوبتجي
 ~ , ateşçi > ateşgi عطشجي , aşçı > aşgi اشجي ~ عشي , komsiyoncu >
 komsiyongi قومسيونجي , kanuncu > kanungi قانونجي , topçu > tobgi طبجي , tütüncü
 > tutungi تننجي , talimci > talimgi تعليمجي , tulumbacı > tulumbagi طلمبجي ;
 selamlık > selamlık سلامك , haremlik > haramlık حرمك , silahlık > silahlık
 , çiftlik > şiflik شفلک , tuzluk > tezlik تزلک , gibi kelimeler türemiş
 biçimleriyle Türkçeden ödünçlenmiş sayılmalıdır. Bu örneklerdeki +lik, +li, +dâr
 gibi morfepler, birçok alıntı kelimenin yapısında yer almakla birlikte, Mısır
 Arapçasında üretken bir morfem işlevi kazanmamışlardır.

3.10.1. +cI > gİ جي

Türkçeden alınma pek çok kelimenin yapısında +cI morfemi bulunmaktadır. Mısır Arapçasının kendi sistemi içinde -cI ile türetilmiş kelimeler bu morfemin bir ödünçleme olarak kullanıldığını göstermektedir. Tabii, bu kelimeler yazıda جي şeklinde yazılsa bile [gi] olarak seslendirilmektedir. Ayrıca Arapların onu Türkçe aldıkları kelimeler dışında kullanılmaktadırlar. J. Selden Willmore, M.A. kitabında The Spoken Arabic Of Egypt, sadece Türkçe kelimelerle değil, Arapça kelimelere de +cI morfemi eklendiğini belirtmiştir²². Örneği;

mekwegi > مڪوچي “ütücü”, meslahgi > مصلحجي “menfaatçi”, ferergi > فَرْجِي “tavuk satan”, tuhafgi > تحفجي “tuhfacı”, naturgi > ناطورجي “bekleyen kişi”. vb.

Sayılar için ise, Mısır Arapçasında sadece askerlikte birden dokuza kadar Türkçe sıra sayıları kullanılmaktadır. Ancak +cI muamelesiyle değil, bir bütün olarak Türkçeden Mısır Arapçasına geçmiştir.

²² J. Selden Willmore, M.A, *The Spoken Arabic Of Egypt*, s., 93.

Örneğin: 1. biringi برنجي , 2. ikingi اكنجي , 3. utshingi ~ şingi اوتشنجي ~ شنجي , 4. durtingi دورتنجي , 5. beshingi بشنجي , 6. altingi التنجي , 7. yedingi يدنجي , 8. sekizingi . دوقوزنجي , 9. dukuzingi سکيزنجي .

3.10.2. -dAr > dAr دار

hükümdar > hikimdar حکمدار

haznedar > hazindar خازندار

silahdar > silêhdar سلاحدار

3.10.3. -sîz > sîz سيز

edepsiz > edebsiz اديسيز

ahlaksız > ahlaksiz اخلاقسيز

terbiyesiz > terbiyesiz تربية سيز

hayırsız > hersiz خريسيز

3.10.4. -İİ > İİ لي

Türkçeden Mısır Arapçasına geçen ve -İİ eki içeren kelimeler azdır. Onların çoğu Mısır'da bir lakap olarak kullanılmaktadır.

daralmalı > daramalli درملي

şerbetli > şarbatli شربتلي

nazlı > nazli نازلي

antepli > antebli عنتبلي

maraşlı > mâr'aşli مرعشلي

3.11. Semantik

Bazı kelimeler Türkçeden Mısır Arapçasına doğrudan girmiş, bazı kelimeler Türkler ve Türkçe yoluyla farklı dillerden girmiştir. Bazı kelimeler de, Arapçadan Türkçeye geçip Türkçeleştirilmiş sonra Mısır Arapçasına tekrar girmiştir. Dolayısıyla doğal olarak bir takım anlam değişikliklerine uğramış olabilmektedir.

Türkçeden Mısır Arapçasına girmiş olan kelimelerin bir kısmı birkaç anlam değişikliğine uğramıştır. Kimi kelimeler anlam daralmasına, anlam genişlemesine uğramışlar, kimi kelimeler de hedef dilde kaynak dilden sadece tek anlam ile yaşamaktadır. Bunlar hedef dilde kaynak dildeki anlamları tamamen farklı ve yepyeni anlamla kullanılan kelimelerdir. Bu şekilde semantik bakımından değişime uğrayan kelimeler aşağıda gösterilmiştir.

3.11.1. Anlam Daralması

Mısır Arapçasına geçen bazı Türkçe alıntı kelimeler, eskiden anlattığı şeyin ancak bir bölümünü, bir türünü anlatır duruma gelmesine anlam daralması denir.

meyhane > مخانه (Mu'cem, IV, 321)

Mısır Arapçasındaki anlam: Esrarın içildiği yer.

Türkçe anlamı: İçki satılan ve içilen yer.

çörek > şorik شريك (Mu'cem, IV, 204; Muhkem, 123; DEA, 463)

Mısır Arapçasındaki anlam: Az yağlı, bazen şekerli ve yumurtalı, gevrekçe bir hamur işi. Sadece ölü insanların rahmetine yapıp dağıtılır.

Türkçe anlamı: Az yağlı, bazen şekerli ve yumurtalı, gevrekçe bir hamur işi.

3.11.2. Anlam Genişlemesi

Mısır Arapçasına geçen bazı Türkçe alıntı kelimeler, dar anlamdan genel anlama geçerek değişebilmektedir. Bu duruma anlam genişlemesi denir.

pehlivan > behleven بهلوان (Mu'cem, II, 244; Muhkem, 41)

Mısır Arapçasındaki anlam: Sirkteki boylu çalışan ve çocukları eğlendiren, güldüren kimse.

Türkçe anlamı: 1. Boylu boslu ve güçlü kimse. 2. Güreşçi.

3.11.3. Hedef Dilde Kaynak Dilden Sadece Tek Anlam İle Yaşayan Kelimeler

Dil ilişkilerinde alıntı kelimeler genellikle kaynak dildeki bütün anlamlarıyla değil genellikle bir anlamıyla hedef dilde kullanılır. Chat kelimesi> internet üzerinde sohbet anlamıyla girmiştir.

Bu durum anlam daralması olarak tanımlanmamalıdır. Onun için bunları tek anlamıyla kullanılan kelimeler başlık altında topladık.

çekmece > şekmegiyye شكمجيه (Mu'cem, IV, 220; Muhkem, 127; DEA, 474)

Mısır Arapçasındaki anlam: İçinde mücevher vb. değerli şeyler saklanan küçük, süslü sandık.

Türkçe anlamı: Masa, dolap vb. şeylerin dışarıya çekilen bölümü, göz, çekme.

tek > tik تك (Muhkem, 48; DEA, 133)

Mısır Arapçasındaki anlam: Tavlanın zarı.

Türkçe anlamı: Eşi olmayan.

hurda > horde خُرْدَه (Muhkem, 74; ÖL., 108)

Mısır Arapçasındaki anlam: İşe yarayamayacak derecede bozulmuş, zarar görmüş.

Türkçe anlamı: Eski maden parçası.

çelebi > şelebi شَلْبِي (Mu'cem, IV, 222; Muhkem, 127; DEA, 475)

Mısır Arapçasındaki anlam: Görgülü, terbiyeli, olgun kimse.

Türkçe anlamı: 1. Bektaşî ve Mevlevî pirlerinin en büyüklerine verilen unvan. 2. Hristiyan Tüccar. 3. Görgülü, terbiyelü, olgun kimes.

oyma > oyime اَوِيْمَه (Muhkem, 20; DEA, 46)

Mısır Arapçasındaki anlam: Mobilyacıların mobilyaya yaptıkları tasarım, nakış ve süsleme.

Türkçe anlamı: Bir nesnenin yüzeyini özel araçlarla oyarak veya delerek türlü biçimler verme.

topçu > tobgi طُبْجِي (Mu'cem, IV, 320; DEA, 529)

Mısır Arapçasındaki anlam: Topların kullanılışı, bakımı üzerine yetiştirilen asker sınıfı. (sadece Osmanlı döneminde ortaya çıkmıştır).

Türkçe anlamı: Topların kullanılışı, bakımı üzerine yetiştirilen asker sınıfı.

3.11.4. Hedef Dilde Kaynak Dildeki Anlamlarında Tamamen Farklı ve Yepyeni Anlamla Kullanılan Kelimelere

çember > şambar شَمْبَر (Mu'cem, IV, 241)

Mısır Arapçasındaki anlam: Gözlük çemberi.

Türkçe anlamı: Merkez denilen sabir bir noktadan aynı uzaklık ve düzlemdeki noktalar kümesinin oluşturduğu kapalı eğri.

örnek > ornik أرنك (Mu'cem, II, 83; Muhkem, 9; DEA, 16)

Mısır Arapçasındaki anlam: Divanındaki veya devlet dairelerindeki evraklar.

Türkçe anlamı: Bir şeyin benzeri, tıpkısı.

tahta > tehte تنخته (Mu'cem, II, 180, 291; Muhkem, 44)

Mısır Arapçasındaki anlam: 1. Üzerine yazı yazmak için ahşaptan yapılan ve okulda aslına şey. 2. Okulda öğrenciler üzerine oturmak için tasarlanan sandalyeler.

Türkçe anlamı: Düz, enlice, uzun ve az kalın biçilmiş ağaç.

ökçe > okşe أكشه (Mu'cem, V, 58; Muhkem, 15)

Mısır Arapçasındaki anlam: Kaliteli olmayan ayakkabı.

Türkçe anlamı: Ayakkabı altının topuğa rastlayan yüksek bölümü, topuk.

bağa > beğе باغه (Muhkem, 24; DEA, 49)

Mısır Arapçasındaki anlam: Cama benzeyen bir madde.

Türkçe anlamı: Deniz kaplumbağasının kabuğu.

diz > diz ديز (Muhkem, 90; DEA, 315)

Mısır Arapçasındaki anlam: Eskiden okulda öğrencilere diz üstü oturtularak verilen bir çeşit cezadır. Türkçe anlamı: Oturulduğunda uyluğun üst yanı.

çubuk > şubek شوبك (Muhkem, 131; DEA, 451)

Mısır Arapçasındaki anlam: Hamur işini yapmak için kullanılan oklava.

Türkçe anlamı: Değnek biçiminde ince, uzun ve sert olan şey.

taban > taban طَبَان (Muhkem, 140)

Mısır Arapçasındaki anlam: Mimarlıkta, bir direğin en alt kısmı.

Türkçe anlamı: Üstü kapalı bir yerin gezinilen, ayakla basılan yüzü, tavan karşısı.

kör > korge كُورْجَه (Mu'cem, V, 263; Muhkem, 191)

Mısır Arapçasındaki anlam: Ağırılığı olmayan şey.

Türkçe anlamı: Görme engelli

köşe > koşe كُوشَه (Mu'cem, V, 265; Muhkem, 192)

Mısır Arapçasındaki anlam: Düğünde damat ile gelinin oturduğu yer.

Türkçe anlamı: İki duvarın birleştiği girintili veya çıkıntılı yer.

hergele > hergele هَرْجَلَه (Muhkem, 240)

Mısır Arapçasındaki anlam: Kaos ve karmaşık durum.

Türkçe anlamı: Binmeye veya taşımaya alıştırılmamış at veya eşek.

piyade > biyede بِيَادَه (Muhkem, 43)

Mısır Arapçasındaki anlam: Askerlerin giydiği ayakkabı.

Türkçe anlam: Yaya olarak savaşan askerlerin oluşturduğu sınıf.

paçavra > başawra بشاوره (Muhkem, 32; DEA, 79)

Mısır Arapçasındaki anlam: Yazı tahtayı silmek için kullanılan bez veya kumaş parçası.

Türkçe anlamı: Eskimiş bez veya kumaş parçası, çaput.

alaca > alaga الاجه (Muhkem, 15; DEA, 31)

Mısır Arapçasındaki anlam: 1. Erkeklerin giydiği bir ipek türü. 2. Çok süslü giyinme.

Türkçe anlamı: Birkaç renkli iplikten yapılmış dokuma.

kalfa > alfa الفه (Mu'cem, II, 64)

Mısır Arapçasındaki anlam: Okulda öğrencilerin sınıf lideri.

Türkçe anlamı: Aşaması çırakla usta arasında bulunan zanaatçı.

findıklı > findikli فندقلي (Mu'cem, V, 80)

Mısır Arapçasındaki anlam: Silahları tamir eden kimse.

Türkçe anlamı: Rize iline bağlı ilçelerden biri.

kuşkonmaz > kuşkelmez كشكلمات (Mu'cem, V, 139; DEA, 753)

Mısır Arapçasındaki anlam: İssız yer, kuşların gitmediği yer.

Türkçe anlamı: Bir bitkinin türüdür.

köşk > koşk كشك (Mu'cem, V, 235; RK, 411)

Mısır Arapçasındaki anlam: Sokaktaki yiyecek, içecek, gazete, dergi vb.nin satıldığı büfe.

Türkçe anlamı: Bahçe içinde yapılmış süslü ev.

vapur > vabur واپور (*Mu'cem*, I, 25; *RK*, 27, 420)

Mısır Arapçasındaki anlam: 1. Yemek pişirmek için kullanılan küçük ocak. 2. Tarımda kullanılan bir araç.

Türkçe anlamı: Su buharı gücüyle çalışan gemi.

mahur > mahur ماخور

Mısır Arapçasındaki anlam: İçki içilen yar, bar.

Türkçe anlamı: Ev, konut.

çamaşırcı > şamaşirgi شمشرجي (*Mu'cem*, IV, 228; *DEA*, 478)

Mısır Arapçasındaki anlam: Osmanlı zamanında, hıdivlerin arabalarının kapısını açan, ayakkabısını giydiren ve onlara bakan kimse.

Türkçe anlamı: Para ile başkalarının çamaşırını yıkayan kimse.

arabacı > arbagi عربي (RK, 168)

Mısır Arapçasındaki anlam: Serseri olan kimse.

Türkçe anlamı: Arabayı süren kimse.

talimci > talimgi تعليمجي (RK, 421)

Mısır Arapçasındaki anlam: Askerlikteki öğretmen.

Türkçe anlamı: Öğretmen.

işaretçi > işargi اشارجي (RK., 279)

Mısır Arapçasındaki anlam: Trafik polisi.

Türkçe anlamı: İşaret veren kimse.

şuldum buldum > şingir bingir شنجر بنجر (Mu'cem, IV, 243)

Mısır Arapçasındaki anlam: anlamsız konuşma.

süklüm büklüm > suktum buktum سكتم بكتم

Mısır Arapçasındaki anlam: Sessiz kalmak.

kani mani > keni meni كاني ماني (Mu'cem, V, 243)

Mısır Arapçasındaki anlam: Konuşmayı uzatmak için kullanılan terim.

Alıntı kelimelerden bazıları hedef dilde kaynak dildeki anlamlarından tamamen farklı yepyeni anlamda kullanılır. Örneğin; مكتب : Türkçe okul anlamıyla kullanılmaktadır. Ancak Mısır Arapçasında ofis anlamıyla kullanılmaktadır.

3.12. Kalıplaşmış Sözlerdeki Türkçe Kelimeler

Sadece Mısır'da günlük hayatta kullanılan Türkçe kelimeler değil, günlük hayatta kullanılan Arapça atasözleri ve deyimler de Türkçe kelime içermektedirler.

Bu Türklerle içi içe yaşamanın bir sonucu olarak Türkçe kelime ve kavramlarla atasözlerine kadar girmişlerdir. Bunların bazıları aşağıda gösterilmiştir:

3.12.1. Türklerden Bahseden Atasözleri

‘‘İkmin ebuh sancak dayir fi hal şa’aru’’ > "أكمّن ابوه سنجق داير في حل شعرك"

‘‘Babası ‘sancak’ beyi olan istediğini yapar’’ anlamına gelen bir atasözüdür. Bu söz istediğini yapan ve insanların duygularını ve durumlarını dikkate almayan insanlar içindir. Çünkü Osmanlı döneminde Mısır’daki sancak beyliği, kimsenin ona hesap soramayacağı kadar çok büyük bir askeri rütbeydi.

‘‘Besmele kahwe min gîb el ağa’’ > "بسملة قهوة من جيب الاغا"

‘‘Ağadan herkese kahve’’. Buradaki ağa kelimesi bir asker grubundan sorumlu olan asker anlamına gelir. Bu atasözü başka bir kişinin parasından herkese kahve ısmarlayan kişinin durumunu anlamak için kullanılır.

3.12.2. İçinde Türkçe Kelime İçeren Atasözleri

‘‘El kâr mihne’’ > "الكار محنة"

‘‘Kâr bir mihnettir’’. Çünkü kârı olan her hangi bir işte çalışan kişinin başka bir işe ihtiyacı olmaz.

‘‘Temelli el âkibe ‘ala el ‘okulu el ğa’ibe’’ > "تملي العاقبة على العقول الغائبة"

‘‘Herkes kendi yaptığı sonucuna katlanır’’ anlamına gelen bir atasözüdür. Burada Türkçe ‘‘temelli’’ kelimesi yer almaktadır.

‘‘Huf we babug fi riglîn ‘iwig’’ > "خف وبابوح في رجلين عوج"

Bu atasözü ‘‘Giyimi düzgün olan, ahlâkı iyi olmayan’’ birini anlatır. Burada ‘‘Papuç’’ kelimesi Türkçeden alınmıştır.

‘‘Zey far el şeşme ‘alihum waki’’ > "زي فار الششمة عليهم واكي"

‘‘Çeşme’’ kelimesi Türkçeden alınmıştır. Bu atasözü sevimsiz (gıcık) insanlar için kullanılır.

‘‘Ya gel ya gelmedi’’ > "ياجال يا جالدي"

‘‘Ya gel ya gelmedi. Olabilir de olmayabilir de’’. Anlamına kullanılmaktadır.

‘‘Tişârik bedewi min yehasib lek, tişârik gûndi min yerton lek’’ >

"تشارك بدوي مين يحاسب لك، تشارك جندي مين يرتون لك"

‘‘Bedewi (hemşeri anlamına gelir) ile ortak olursan üste para verirsin, asker ile ortak olursan tercüman alırsın’’

Osmanlı döneminden itibaren 50 yıllara kadar ordudaki askerlerin çoğu Türk oldukları, Türkçe konuştukları için eğer bir işte bir Türk askerle birlikte ortak olmak istersen tercüman da alman gerektirirdi.

"Me yisawîş bara – مایساویش باره > bir kuruş (para) etmez.

"Feteh ‘âline bengertu - فتح علينا بنجرته > bize penceresini açtı.

Yüksek sesle bağırarak anlamına gelmektedir.

3.13. Birleşik Kelimeler De Bir Kalıp Olarak Aşağıdaki Kelimelere Ulaşmıştır

3.13.1. -bAş > bêş باش

+bAş eki, Türkçeden Mısır Arapçasına sadece bir bütün olarak sayılı kelimelerde bulunmaktadır. Onların çoğu da askerlikte kullanılan kelimelerdir. Ayrıca +cÎ eki gibi bazı Arapça kelimelerin başına eklenmektedir. **Örneğin;**

bimbêshî > بمباشي ~ بنباشي bimbâşî

yuzbêshî > يوزباشي yuzbâşî

beşmuhendis > باشمهندس bâşmühendis

başgeneyni > باشجناني bostancı

bêşkêtib > باشکاتب bâşkatip.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MISIR ARAPÇASINDA KULLANILAN TÜRKÇE KELİMELE LİSTESİ

Bu listedeki kelimeler, *Mu'cemu Teymur, El-Muhkem fi-Usûli'l-kelîmâtî'l-Amîyye* ve *Dictionary Of Egyptian Arabic* eserlerinden derlenmiştir. Listede olup eserlerde yer almayan kelimeler ise, tez yazarının sorumluluğundadır.

‘abaday كضاي (< kabaday) Cesurluk taslayarak etrâfa meydan okuyan kimse. bk, s, 44.

‘alawuz قلاوط (< kılavuz) Dar ve uzun bir yerden tel, kablo gibi bükülebilen bir şey geçirilirken bunların ucuna bağlandığı sert nesne. (*Muhkem*, 178; *DEA*, 716). bz, s, 34.

‘anbur قنبور (< kambur) Eğri veya göğüs kemiği. (*Muhkem*, 18). bkz, s, 45.

‘anungi قانونجي (< kanuncu) Kanun çalan kimse. bkz, s, 47.

‘ara’on (karakon) كركون (< karakol) Güvenliği sağlamakla görevli kimselerin bulunduğu yapı. (*Mu'cem*, V, 216; *Muhkem*, 186; *DEA*, 745). bkz, s, 42.

‘ara’uş فراقوش (< karakuş) kara kuş. (*DEA*, 696)

‘arabiyye عربية (< araba) Tekerlekli, motorlu veya motorsuz her türlü kara taşıtı.

‘aragoz فراڭوز (< karagöz) Güldürüp eğlendiren kimse. Özellikle özel halk bayram günleri. (*Mu’cem*, V, 104; *DEA*, 691). bkz, s, 32, 45.

‘arawana قروانة (< karavana) Genellikle orduda yemek dağıtımında kullanılan büyük metal kap. (*DEA*, 692)

‘arba’gi ارباعي (< dördüncü) Dört sayısının sıra sıfatı. (sadece askerlikte kullanılmaktadır).

‘arbagi عربي (< arabacı) Serseri olan kimse. (*RK*, 168). bkz, s, 26, 44, 47,56.

‘atayif قطايف (< kadayıf) Undan yapılan, tatlı olarak tüketilen türlü biçimlerde yiyecek. (*Mu’cem*, V, 140). bkz, s, 26.

‘ateşgi عطشجي (< ateşçi) Fabrika, vapur, lokomotif vb. ateşle işleyen yerlerde ocaklara kömür atıp ateşin sürekli yanmasını sağlayan kimse. (*Mu’cem*, IV, 421; *Muhkem*, 154; *DEA*, 584). bkz, s, 38, 47.

‘awun قاوون (< kavun) Kabakgillerden, sürüngen gövdeli, iri meyveli bir bitki.

‘awurma قاورمه (< kavurma) Kendi yağıyla pişirilip kavrulduktan sonra yenen veya dondurulup saklanan et. (*DEA*, 721). bkz, s, 45.

‘aya’ قايق (< kayak) 1. Kar, su veya çim üzerinde kaymak için ayağa takılan araç, ski. 2. Bu aracı kullanarak yapılan spor.

‘ayış قايش (< kayış) Askerin taktığı kemer. (*Muhkem*, 20). bkz, s,45.

‘azan قزان (< kazan) Çok miktarda yemek pişirmeye veya bir şey kaynatmaya yarayan büyük, derin kap. Özellikle askerlikte kullanılır. (*Muhkem*, 10; *DEA*, 698). bkz, s, 45.

‘azki عزقي (< askı) Çay, kahve taşımaya yarar kahveci tepsisi, fener. (*Mu’cem*, IV, 406). bkz, s, 26, 43.

‘eferim عفارم (< aferin) Övme, takdir, beğenme vb. duyguları belirtmek için söylenen söz, bravo. (*Mu’cem*, IV, 421; *Muhkem*, 154; *DEA*, 585)

‘enber عنبر (< amber) 1. Amber balığından çıkarılan güzel kokulu, kül renginde bir madde. 2. Hapishanedeki zindanlar.

‘eşi ~ aşgi اشجي ~ عشي (< aşçı) Yemek pişirmeyi meslek edinen kimse. (*Mu’cem*, IV, 412; *Muhkem*, 153). bz., s, 26, 47.

‘ezme ازمه (< kazma) Toprağı kazıp kaldırma, düzeltme vb. işlerde kullanılan ağaç saplı demir araç. (*Muhkem*, 10; *DEA*, 699). bkz, s, 45.

‘obtan قبطان (< kaptan) Gemi yönetimiyle ilgili en yüksek görevli. (*Mu’cem*, V, 94). bkz, s, 32.

‘abla ابلة (< abla) Büyük kız kardeş gibi saygı ve sevgi gösterilen kız veya kadın. (*DEA*, 4)

‘ağa اغا (< ağa) Mısır güneyinde küçük bir bölgeyi yöneten kimse. (*DEA*, 26). bkz, s, 57.

‘ahle’siz اخلافسيز (< ahlsız) Ahlak kurallarına uymayan. bkz, s, 49.

aladiş الاضيـش (< arkadaş) Bir ortamda birlikte bulunanlardan her biri, yoldaş, refik. (*Muhkem*, 15). bkz, s, 31, 40.

alaga الـاجـه (< alaca) Çok süslü kıyafete denir. (*Muhkem*, 15; *DEA*, 31). bkz, s, 37, 54.

alay الـاي (< alay) Genellikle üç tabur ve bunlara bağlı birliklerden oluşan asker topluluğu. (*Mu'cem*, II, 61; *DEA*, 31)

alfa الـفه (< kalfa) Okulda sınıfın lideri olan öğrenci. (*Mu'cem*, II, 64; *DEA*, 32). bkz, s, 45, 55.

aslan اصـلان (< aslan) Mısır'da anlamı bilinmeden soyadı olarak kullanılmaktadır.

awanta اـونـطـة (< avanta) Hile ile edilen şey. (*Mu'cem*, II, 85; *DEA*, 45)

awantagi اـونـطـجـي (< avantacı) Çıkarıcı, beleşçi, bedavacı. (*Mu'cem*, II, 85). bkz, s, 25, 37.

awrta اـورـطـة (< orta) Askerlikte asker grubuna denir.

babug بـابـوـج (< pabuç) Ayakkabı. (*Mu'cem*, II.C., 105; *Muhkem*, 23). bkz, s, 35.

badrom بـدـروـم (< bodrum) Bir yapının yol düzeyinden aşağıda kalan bölümü. (*DEA*, 57)

bakrag بـكـرـج (< bakraç) Su, süt gibi şeyleri koymaya ve taşımaya yarayan kulplu, küçük bakır kap. (*Muhkem*, 38; *DEA*, 93). bkz, s, 38.

balta بلطة (< balta) Ağacı kesme, yarma, yontma vb. işlerde kullanılan ağaç saplı, demir araç. (*Mu'cem*, II, 219; *Muhkem*, 39; *DEA*, 99)

baltagi بلطجي (< baltacı) 1. Balta yapan veya satan kimse. 2. Serseri veya baltayla insanları korkutarak haklarını yiyen kimse. (*Mu'cem*, II, 219; *Muhkem*, 39). bkz, s, 24, 37.

balto بالطو (< palto) Soğuk havalarda öbür giyeceklerin üstüne giyilen kalın kumaştan giysi.

baluza بالوظة (< palüze) Soğuk yenen bir çeşit pelte. (*DEA*, 102)

bangar بنجر (< pancar) 1. Ispanakgillerden, vitamince zengin bir bitki. 2. Bu bitkinin şeker elde edilen kalın ve etli kökü. (*DEA*, 105)

bara باره (< para) Sadece 'Bu kişi bir para bile değmez/etmez' cümlesinde kullanılır. (*Muhkem*, 23; *DEA*, 49). bkz, s, 36, 59.

bardu برضو (< bir de 'ayrıca') Fazladan, ayrıca.

barga بارجه (< barça) Orta Çağda kullanılan kürekli ve yelkenli taşıma gemisi. (*Muhkem*, 23). bkz, s, 38.

barud بارود (< barut) Ateşli silahla bir merminin atılmasına veya herhangi bir aracın fırlatılmasına yarayan, patlayıcı madde.

basma بصمة (< basma) Parmak izi. (*DEA*, 80)

bastırma بسطربة (< pastırma) Kurutulmuş tuzlu et. (*DEA*, 76)

başawra بشاوره (< paçavra) Tahtayı silmek için kullanılan bez veya kumaş parçası, çaput. (*Mu'cem*, 32; *DEA*, 79). bkz, s, 36, 39, 54.

bayra' بیرق (< bayrak) Sancak. (*DEA*, 115).

bayra'dar بیرقدار (< bayrakdar) Sancağı taşımakla görevli kimse.

bazar بازار (< pazar) Birçok satıcının bir arada bulunduğu alış veriş yeri.

be'lewe بقلاوة (< baklava) Çok ince yufkadan yapılarak arasına kaymak, fıstık, ceviz, badem vb. konulup pişirilen ve üzerine şeker şerbeti dökülen bir tür tatlı. (*Mu'cem*, II, 206; *Muhkem*, 37). bkz, s, 27.

be'siş بقشیش (< bahşiş) Yapılan bir hizmete ödenen ücretten ayrı olarak fazladan verilen para. (*Muhkem*, 37; *Mu'cem*, 2., 59). bkz, s, 40.

beğe باغه (< bağa) Cama benzeyen bir madde. (*Muhkem*, 24; *DEA*, 49). bkz, s, 27, 53.

behene بهانه (< bahane) Bir şeyin gerçek sebebi gizlenerek ileri sürülen uydurma sebep. (*Mu'cem*, II, 243). bkz, s, 27.

behlewen بهلوان (< pehlivan) 1. Sirkteki çalışan ve çocukları eğlendiren, güldüren kimse. 2. *mec.* Boylu boslu ve güçlü kimse. (*Mu'cem*, II, 244; *Muhkem*, 41). bkz, s, 50.

behşiwengi بخشونجی (< bahçıvan) Bir bahçenin düzenlenmesi ve bakımıyla görevli kimse. (*Mu'cem*, II.C., 117; *Muhkem*, 26; *DEA*, 56). bkz, s, 38.

beht بهت (< baht) Şans.

bekmiz بكميز (< pekmez) Genellikle üzüm, dut vb. meyvelerin kaynatılarak koyulaştırılmış biçimi. (*Muhkem*, 38). bkz, s, 24.

belki بلكي (< belki) Olabilir, muhtemel. (*DEA*, 100)

bembe ~ benbi بمبة ~ بني (< pembe) Beyaza biraz kırmızı karıştırılmasıyla oluşan açık renk. (*Mu'cem*, II.C., 132; *Muhkem*, 40; *RK*, 70; *DEA*, 104). bkz, s, 36.

bemye بامية (< bamya) Sıcak ve ılıman yerlerde yetişen bir bitki. Bu bitkinin hem taze hem kurutularak yenilen ürünü. (*Mu'cem*, II, 103). bkz, s, 26.

benkir بنكير (< banker it.) Zengin kimse. (*DEA*, 107)

bergel برجل (< pergel) Yay veya çember çizmekte ve ölçmekte kullanılan araç, yayçizer. (*DEA*, 62)

beş'e بشأة (< başka) Bilinenden ayrı, değişik, farklı. (*Muhkem*, 32). bkz, s, 41.

beşe باشا (< paşa) Osmanlı Devleti zamanında yüksek sivil memurlara ve albaydan üstün rütbede bulunan askerlere verilen unvan. (*Mu'cem*, II, 93). bkz, s, 26, 35.

beşgewiş ~ beş-şewiş باشجاویش ~ باش شاویش (< başçavuş) Orduda veya poliste assubay sınıfında üst çavuşla kıdemli başçavuş arasındaki asker.

beşkir بشكير (< beşkir) Büyük havlu.

beştehte باشتهته (< baştahta) Öğretmen veya hocanın oturduğu yer.

bezeweng بَزَوَنج (< pezevenk) Gizli ve yasal olmayan cinsel ilişkiye aracılık eden kimse. (*Muhkem*, 31). bkz, s, 36, 41.

bih ~ bik بيه ~ بيك (< bey) 1. Erkek adlarından sonra kullanılan saygı sözü. 2. Polis adamlara saygı göstermek için söylenen bir söz. (*DEA*, 118)

binbeşi ~ bikbeşi باشي بك ~ بباشي (< binbaşı) Orduda rütbesi yüzbaşı ile yarbay arasında bulunan ve asıl görevi tabur komutanlığı olan subay. (*Mu'cem*, II, 232; *RK*, 180; *DEA*, 104). bkz, s, 26, 27.

binse بنسه (< pense) Çeşitli biçim ve büyüklükte maşa veya kısıkaç.

biringi برنجي (< birinci) Sırada, önem sırasında en üstün olan kimse. (Sadece askerlikte kullanılmaktadır). (*DEA*, 70)

birwez براوز (< pervaz Frs.) Fotoğraf çerçevesi. (*Muhkem*, 30; *DEA*, 71). bkz, s, 28.

bisille بسلة (< Bezelye) Tâze iken kabuğu ile, kuruyunca yalnız taneleri yenen, ülkemizin her yerinde yetişen, bakla cinsinden tırmanıcı bitki.

bişe بيشه (< peçe) Kadınların sokakta yüzlerine örttükleri ince siyah örtü, nikap. (*Muhkem*, 43; *DEA*, 116). bkz, s, 25, 36.

bişingene ~ şingare شينجانه ~ شينجانه (< çingene) Menşeleri kesin olarak bilinmeyip arsız kadınlara söylenir. (*Mu'cem*, IV, 242; *Muhkem*, 33). bkz, s, 47, 46.

biyede بياده (< piyade) Askerlerin giydiği ayakkabı. (*Muhkem*, 43). bkz, s, 28, 36, 54.

bo'ge بُجْجَة (< bohça) İçine çamaşır, elbise vb. koyup sarılan dört köşeli kumaş. (*Mu'cem*, II, 201; *Muhkem*, 37). bkz, s, 40.

bo'somat بُقْسَمَات (< peksimet) Dilimler hâlinde kesildikten sonra ısıtılmak sûretiyle gevrek duruma getirilerek uzun süre dayanması sağlanan ktır ekmek.

boğaz بُوْغَاز (< boğaz) İki dağ arasında dar geçit (Boğaz denince akla hemen İstanbul Boğazı gelir). (*DEA*, 88)

boğeşe بُوْغَاشَة (< poğaça) İçine peynir, kıyma vb. konarak hazırlanan bir tür tuzlu çörek. (*DEA*, 88)

bolok بُلُوك (< blok) Birbirine bitişik yapılan büyük binâların her biri.

bonbağ بُنْبَاغ (< boyun bağı) Kravat. (*Muhkem*, 40; *DEA*, 104).

borik بَوْرِيك (< börek) Açılmış hamurun veya yufkanın arasına, peynir, kıyma, ispanak vb. konularak çeşitli biçimlerde pişirilen hamur işi. (*Muhkem*, 41; *DEA*, 72). bkz, s, 24, 32.

bornos بُرْنُوس (< bornoz) Banyodan çıkarken kurulanmak için kullanılan, önden açık, havludan yapılmış giyecek. (*Muhkem*, 30). bkz, s, 41.

bosta بُوْسَطَة (< posta) Bir yerden bir yere gönderilen mektup, telgraf, paket vb.nin bütünü.

bostagi بُوْسَتَاجِي (< postacı) Mektup, gazete, havale, paket vb.ni gönderilen yere ulaştıran posta idaresi görevlisi. bkz, s, 47.

boş بوش (< boş) 1. Yapılacak işi olmayan, işsiz. 2. Anlamsız, bilgisiz. (DEA, 112)

boyagi بويجي (< boyacı) Boyayı süren kime. (DEA, 114)

boye ~ bohiye بويه ~ بويه (< boya) Üzerine sürüldüğü, içine katıldığı şeye renk veren ve bu maksatla kullanılan mâdenî, bitkisel veya sentetik madde. (Mu'cem, II, 269; Muhkem, 34; RK, 149; DEA, 110). bkz, s, 27, 47.

boza بوطة (< boza) 1. Arpa, darı, mısır, buğday vb. tahılların hamurunun ekşitilmesiyle yapılan koyuca, tatlı veya mayhoş içecek. 2. Şam ülkelerinde dondurma. (DEA, 113)

brins برنس (< prens) 1. Hükümdar ailesinden olan erkeklere verilen unvan. 2. Son günlerde gençler arasında seslenmek amacıyla söylenir. (Mu'cem, II, 158). bkz, s, 24, 36.

brlanta برلطة (< pırlanta) 1. Yepyeni parlayan her şey. 2. Üzerinde elmas bulunan yüzük.

bulbul بُلْبُل (< bülbül) Çok güzel öten, sesinin güzelliğiyle meşhur küçük kuş.

burğul بُرْغُل (< bulgur) Kaynatılıp kurutulduktan ve kabuğu çıkarıldıktan sonra kırılan buğday. (Muhkem, 30). bkz, s, 41

burma بُرْمَه (< burma) Bir çivi türü.

burung بُرْنَج (< bürümcük) Ham ipekten dokunmuş ince kumaş. (Muhkem, 30). bkz, s, 29.

bus بوس (< pusu) Birine saldırmak için saklanarak beklenilen yer. (*Muhkem*, 42). bkz, s, 44.

dandarma ضنضمة (< dondurma) Şekerli sütün veya meyve sularının dondurulmasıyla hazırlanan soğuk yiyecek. (*Mu'cem*, IV, 310). bkz, s, 25, 31.

dêde دادة (< dadı) Evlerde çocuğa bakan kimse. (*Muhkem*, 80; *RK.*, 25). bkz, s, 30.

demge دمغه (< damga) Bir şeyin üzerine bir nişan, bir işaret basmaya yarayan araç. (*Muhkem*, 88). bkz, s, 27, 41.

derebukke دَرَبُكَّة (< darabuka) Toprak veya madenden yapılan, bir yanı açık, vurmali çalgı.

derwiş درويش (< derviş) Yoksulluğu, çilekeşliği benimsemiş kimse.

dibşik دبشك (< dipçik) Tüfek vb. ateşli silâhların ateş sırasında omuza dayanan namlu gerisindeki ağaç kısmı. (*DEA*, 277)

dihliz دهليز (< dehliz) Üstü kapalı, dar ve uzun geçit.

diwen ديوان (< divan) Büyük meclis, yüksek meclis. (*RK*, 411). bkz, s, 28.

diz ديز (< diz) Eskiden okulda öğrencilere diz üstü oturtularak verilen bir çeşit cezadır. (*Muhkem*, 90; *DEA*, 315). bkz, s, 53.

do'me' دُقماق (< tokmak) Ağaçtan yapılmış iri çekiç. (*Muhkem*, 86). bkz, s, 42.

doğri دُغري (< doğru) Bir ucundan öbür ucuna kadar yönü değişmeyen, eğri ve çarpık karşıtı. (*Muhkem*, 85; *DEA*, 292). bkz, s, 30.

dolêb دولاڤ (< dolap) Genellikle tahtadan yapılmış, bölme veya çekmelerine eşya konulan kapaklı mobilya. (*RK*, 39)

dolma ضلمة (< dolma) Et ile doldurulan sebze yiyecek. (*DEA*, 524)

dongol دُنْجُل (< dingil) Tekerleklerin merkezinden geçen ve taşıtın altına enlemesine yerleştirilmiş mil, eksen, aks. (*Muhkem*, 88; *DEA*, 304). bkz, s, 34.

dudu دُوْدُو (< dudu) Kadınlara verilen bir unvan, hanım.

dum دُوم (< düm) Müzik sesi. *DEA*, 301)

duve' دُوء (< duvak) Gelinin başını, bazen de yüzünü örten dantel veya tül den örtü. (*Muhkem*, 89). bkz, s, 42, 45.

êbih آبي (< ağabey) Büyük erkek kardeş veya saygı duymak için kızların yaşı büyük erkeklere seslendiği söz. (*DEA*, 5)

edebsiz ادبسیز (< edepsiz) Utanılacak işleri sıkılmadan yapan, utanmaz, sıkılmaz, terbiyesiz (kimse). bkz, s, 49.

efendi افندی (< efendi) Saygı göstererek erkek isimlerinden sonra bey yerine kullanılan unvan sözü. (*DEA*, 27)

ekleme اکلمه (< ekleme) Bahşiş.

eleyli الایلی (< alaylı) Erlikten yetişmiş, askerî okullarda okumadan başarı gösterip rütbe alan ve yükselen subay. (*Mu'cem*, II, 61; *DEA*, 31). bkz, s, 25.

elşin الشین (< alçı) Kırık kola sarılan madde. bkz, s, 47.

emirel امیرال (< amiral) Rütbesi general ile aynı olan deniz subayı. (*Mu'cem*, II, 71). bkz, s, 28.

enişte انشته (< enişte) Kız kardeşin eşi. (*DEA*, 41)

estik استک (< lastik) Esnek, ince kauçuk veya kauçuklu şerit. (*Muhkem*, 11). bkz, s, 44.

etek أتك (< etek) 1. Elbisenin kuyruğu. 2. Halkın devlet adamlarının eteklerini öpmesi. (*DEA*, 6)

faraman فَرمان (< ferman) Osmanlı Devleti'nde padişahın verdiği, uyulması gerekli hükümleri taşıyan yazılı buyruk, yarlık. (*DEA*, 653). bkz, s, 46.

fasulye فاصولیا (< fasulye) İki çeneklilerden, taç yapraklı, çiçekli, otsu, ağaçsı veya ağaç şeklindeki pek çok türü kapsayan bitki familyası.

fatura فاتورة (< fatura) Satılan bir malın cinsini, miktarını ve fiyatını bildirmek için satıcının alıcıya verdiği hesap pusulası.

febrike فبریکه (< fabrika) Ham veya yarı mamul maddelerin makinelerle işlenmiş madde veya seri hâlinde eşya durumuna getirildiği yer.

findi'li فندقلی (< findıklı) Silahları tamir eden kimse. (*Mu'cem*, V, 80). bkz, s, 26, 55.

fingen فنجان (< fincan) Çay, kahve vb. sıcak şeyler içmekte kullanılan, genellikle kulplu, porselen veya camdan yapılmış küçük kap. (*Mu'cem*, V, 77; *Muhkem*, 171; *ÖL*, 121). bkz, s, 27, 37.

fişink فِشِنْك (< fişenk) 1. Tüfek, tabanca vb. hafif ateşli silahlara, atılmak için sürülen ve içinde barut bulunan bir kovan ile bu kovanın ucuna yerleştirilmiş mermiden oluşan silah. 2. Gerçek olmayan. (*Muhkem*, 167; *RK*, 320). bkz, s, 25.

forn فُرن (< fırın) 1. Elektrik, bütangaz, havagazı vb. maddelerle ısınan, yemek pişirmeye veya ısıtmaya yarayan mutfak âleti. 2. Ekmek, pasta vb.nin pişirildiği ve satıldığı dükkân. (*Mu'cem*, V, 55). bkz, s, 32, 43.

forşe فُرشَة (< fırça) Saçı taramak için kullanılan şey. (*Mu'cem*, V, 48; *RK*, 149, 396; *Muhkem*, 164; *DEA*, 649). bkz, s, 27, 32, 39.

fostan فُستان (< fistan) Tek parça kadın giysisi. (*Muhkem*, 166). bkz, s, 28, 34.

fosto' فستق (< fıstık) Antep fıstığı, çam fıstığı veya yer fıstığı denilen yemişlerin genel adı.

gawât جَوِيط (< cıvata) Birbirine sıkıca bağlanmak istenen demir veya tahtaları, üzerlerine açılmış deliklerden geçirilerek bağlayan, iri başlı, altından bir somunla sıkıştırılan yivli vida. (*DEA*, 184)

gebhane جبخانه (< cephane) Ateşli silahlarla atılmak için hazırlanan her türlü patlayıcı madde, mühimmat. (*RK*, 180, 191). bkz, s, 37.

gerdel جردل (< gerdel) Ağaçtan veya köseleden yapılmış, altı üstü aynı genişlikte su veya süt kovası.

gêz جاز (< gaz Frs.) Normal basınç ve sıcaklıkta olduğu gibi kalan, içinde bulunduğu kabın her yanına yayılma ve bu kabın iç yüzeyinin her noktasına basınç yapma özelliğinde olan akışkan madde, gaz.

gezme جزمه (< çizme) Ayakkabı. (*Muhkem*, 55). bkz, s, 33, 37.

gezmegi جزمجي (< çizmeci) Çizme yapan, tamir eden veya satan kimse. (*Muhkem*, 55). bkz, s, 33, 37.

ginzir جنزير (< zincir) Birbirine geçmiş bir sıra metal halkadan oluşan bağ.

gis جيس (< çiş) Güzel olmayan koku.

gorayyibe غريبة (< kurabiye) Un, yağ, badem, fıstık vb. ile yapılan, şekerli küçük çörek.

gulleş جلاش (< güllaç) Nişastadan yapılan, çok ince kuru yufka ve bu yufkadan hazırlanan tatlı. (*Muhkem*, 57). bkz, s, 27, 28, 39.

gumbuş جمبش (< cümbüş) Bir bakır türü. (*DEA*, 167)

gumruk جمرك (< gümrük) Bir ülkeye giren veya bir ülkeden çıkan mal ve eşya üzerinden alınan vergi. (*DEA*, 170)

haramlik selamlık حرمك سلامك (< haremlik selamlık) Bir toplantıda kadın ve erkeklerin ayrı ayrı oturmalarını anlatmak için söylenir. (*RK*, 525). bkz, s, 31, 47.

harasana خرسانة (< horasan) Mimarlıkta kullanılan bir madde. (*DEA*, 246)

hartuṣ خرطوش (< kartuş) Merminin arkasından namluya sürülen bezden veya kartondan barut kesesi, hartuç. (*Muhkem*, 167). bkz, s, 40.

hazu' خازوق (< kazık) 1. İnsanı üzerine oturtarak öldürdükleri, yere dik çakılmış sivri uçlu odun veya şiş. 2. Kazığa oturtarak uygulanan öldürme cezası. (*Muhkem*, 73; *DEA*, 747). bkz, s, 33, 40.

hênim هانم (< hanım) Kız ve kadınlara verilen unvan, bayan. (*DEA*, 896)

hergele هرجهله (< hergele) Kaos ve karmaşık durum. (*Muhkem*, 240). bkz, s, 54.

hersis خرسيس (< hayırsız ~ hırsız) Yararı olmayan, hayrı olmayan. (*DEA*, 246). bkz, s, 49.

heste خسته (< hasta) Hastalık, kaza veya yaralanma dolayısıyla fizik veya ruh sağlığı bozulmuş ve tedavi edilmesi gereken kimse, rahatsız.

hikimdar حکمدار (< hükümdar) Bir devletin başkanı olan ve hükmetme, emretme hakkını elinde bulunduran kimse. (*RK*, 27, 142; *DEA*, 219). bkz, s, 30, 48.

hôge خوجه (< hoca) 1. Öğretmen. (*DEA*, 268)

hoşef خوشاف (< hoşaf) Bütün veya dilimler hâlindeki kuru meyvenin şekerli suyla kaynatılmasıyla yapılan bir tatlı türü. Özellikle Ramazanda iftarda içilir. (*Muhkem*, 75; *DEA*, 251). bkz, s, 27.

hurde خرد (< hurda) İşe yarayamayacak derecede bozulmuş, zarar görmüş. (*Muhkem*, 74; *ÖL.*, 108). bkz, s, 27, 51.

irgata ارغاطة (< ırgat Yn.) Vinç. (DEA, 15)

isbilayit اسبلايت (< ispalet) Apolet. (DEA, 19)

isbitalye اسبتاليه (< ispitalya İt.) Hastane. (DEA, 18)

istinga استنجة (< istinga) Yelkenleri yukarı kaldırmak ve toplayıp sarmak için kullanılan halat. (DEA, 20)

işargi اشارجي (< işaretçi ~ trafik polisi) Trafik polisi. (RK., 279). bkz, s, 56.

k'arnabit قرنيط (< karnabahar) Turpgillerden, çiçekleri etli ve tanecikli bir görünüşte olan, yaprakları lahana yaprağına benzeyen, sebze olarak kullanılan bir bitki. (Mu'cem, V, 119; DEA, 692). bkz, s, 31.

kamar كمر (< kemer) Bele dolayarak toka ile tutturulan, kumaş, deri veya metalden yapılan bel bağı. (DEA, 764)

kar کار (< kâr) İş, meslek, yarar, fayda.

kawuk قاووق (< kavuk) Pamuktan yapılmış, üzerine sarık sarılan erkek başlığı.

kawwas قَوَاص (< kavas) 1. Elçilik veya konsolosluklarda görev yapan hizmetli. 2. Şam lehçesinde, ok ve yay ile uğraşan kimse.

kebeb كباب (< kebab) Doğrudan doğruya ateşte veya kap içinde susuz olarak pişirilmiş et. (Mu'cem, V, 189). bkz, s, 27.

keberih كباره (< kabare) Çeşitli gösterilerin yapıldığı eğlence yeri. (muhkem, 183)

kebşe کبشه (< kepçe) Sulu yiyecekleri karıştırmaya ve dağıtmaya yarayan, uzun saplı, yuvarlak ve derince kaşık. (*Muhkem*, 183). bkz, s, 36, 39.

kelebşe کلبشه (< kelepçe) Kaçmasını önlemek için suçlu kabul edilen kimsenin bileklerine takılan demir halka. (*DEA*, 758)

kenar کنار (< kenar) Bir şeyin, bir yerin bitiş kısmı veya yakını, kıyı, yaka.

kenebe کنبه (< kanepa) Birkaç kişinin oturabileceği genişlikte koltuk, çekyat.

kerewite کرویته (< kerevet) Üzerine şilte serilerek yatmaya veya oturmaya yarayan, duvara bitişik, ayakları olan, tahtadan sedir. (*Muhkem*, 186; *DEA*, 747). bkz, s, 25, 46.

kezlek گزلك (< gezlik) Eğri kılıçların ağız bölümü. (*Muhkem*, 186; *DEA*, 747). bkz, s, 33.

kışlek ~ işlek' قشلاق (< kışlak) Kışın orduların, göçebe oymakların hayvanlarıyla birlikte yayladan inip konakladıkları yer. (*Mu'cem*, V, 130; *RK*, 396, 522; *DEA*, 702). bkz, s, 28, 45.

kilim کليم (< kilim) Döşeme, divan gibi yerlere serilen, genellikle desenli, havsız, kalın, kıl veya yün dokuma. (*DEA*, 762)

kingi کنجي (< ikinci) İki sayısının sıra sıfatı. (sadece askerlikte kullanılmaktadır). (*RK*, 270; *DEA*, 766). bkz, s, 44.

kirden کردان (< gerdan) Kadınların kullandığı bir kolye türü. (*Mu'cem*, V., 208; *Muhkem*, 185). bkz, s, 42.

kirş قرش (< kuruş) Mısır parasının (Cüneyh) yüzde biri değerinde Türk parası. (*Mu'cem*, IV, 67; *RK*, 163). bkz, s, 30, 44, 55.

kişk كِشْك (< keşkek) İyice dövülmüş buğdayın etle birlikte uzun süre kaynatılmasıyla yapılan bir yemek. (*Muhkem*, 188). bkz, s, 24, 44.

kobri كُبري (< köprü) 1. Altında su/nehir olan. 2. İki şey arasında bağ sağlayan şey. (*RK*, 397; *DEA*, 732). bkz, s, 29, 32, 36.

kobşe كِبْشَة (< kopça) Metal bir halka ve çengelden oluşan, elbise, çamaşır gibi şeylerden kumaşın karşılıklı iki yanını bitiştirmeye yarayan küçük âlet. (*DEA*, 733)

kofte كُفْتَة (< köfte) Genellikle çekilmiş etten, bazen de tavuk, balık veya patatesten yapılan, türlü biçimlerde pişirilen yemek. (*Mu'cem*, V, 241; *Muhkem*, 188). bkz, s, 32.

kohne كُهنَة (< köhne) Eskiyip yıpranmış, bakımsız kalmış.

kolbasta كُلبِسطَة (< külbastı) Közde veya ızgarada pişirilen kemiksiz et. (*Muhkem*, 189; *DEA*, 758). bkz, s, 29, 34.

kolonye كُولُونِيَا (< kolonya) İçinde limon, lavanta, tütün vb. bitkilerin yağı bulunan, hafif kokulu bir madde.

koltok فُلْتُوك (< koltuk) Kol dayayacak yerleri olan geniş ve rahat sandalye.

komsiyongi قَوْمِسيُونْجِي (< komisyoncu) Bir iş karşılığında yüzdelik alan kimse, simsar. (*Mu'cem*, V, 182)

korbag كُرباج (< kırbaç) Tek parça deri veya uzun esnek bir değneğin ucuna sırim bağlanarak yapılmış vurma aracı. (*Mu'cem*, V.C., 205; *Muhkem*, 185). bkz, s, 32, 38.

kork كُورك (< kürk) Bazı hayvanların, giyecek yapmak için işlenmiş postu. (*Mu'cem*, V, 215; *Muhkem*, 185). bkz, s, 29.

koşe كُوشه (< köşe) Düğünde damat ile gelinin oturduğu yer. (*Mu'cem*, V, 265; *Muhkem*, 192). bkz, s, 33, 54.

koşk كَشك (< köşk) Sokaktaki yiyecek, içecek, gazete, dergi vb.nin satıldığı büfe. (*Mu'cem*, V, 235; *RK*, 411). bkz, s, 33, 55.

kral قِرال (< kral) En yüksek devlet otoritesini, bütün devlet başkanlığı yetkilerini kalıtım veya soylularca seçilme yoluyla elinde bulunduran kimse.

kumandan قُومندان (< kumandan) Bir askerî birliğin yönetimini elinde bulunduran kimse, komutan.

kundura كُندرة (< kundura) Ayakkabı. (*DEA*, 766)

kundurgi كُندرجي (< kunduracı) Ayakkabıcı. (*DEA*, 766)

kurik كُورك (< kürek) Kömür, toprak, kum, kar vb. maddeleri bir yerden alıp bir yere atmaya yarayan, uzun bir sapa geçirilmiş madenî yayvan bir parçadan ibaret alet. (*DEA*, 744). bkz, s, 25, 29.

kuşkelmez كُشكَلْمَظ (< kuşkonmaz) Kuşların gitmediği yer/ ıssız yer. (*Mu'cem*, V, 239; *DEA*, 753). bkz, s, 55.

kutubgi كُتُبْجِي (< kitapçı) Kitap satan kimse. (DEA, 734)

kuzi ~ 'uzi قُوزِي (< kuzu) Koyun yavrusu. (Mu'cem, V, 180; DEA, 721).
bkz, s, 30.

lamba لَمْبَة (< lamba) İçindeki petrol vb. maddenin yanması veya tellerin elektrik akımı ile akkor hale gelmesi suretiyle ışık veren aydınlatma aracı.

lawaş لَوَاش (< lavaş) Mayalı hamurdan tandırda pişirilerek yapılan ve yapıldığı yere göre büyüklüğü değişen ince ekmek türü.

lekleke لَكَلَكَة (< laklak) Ara vermeden söylenilen saçma sapan söz dizisi, gevezelik. (Muhkem, 193). bkz, s, 31, 46.

mahur مَاحُور (< mahur) Müzik eşliğinde içki içerek gelen evi. bkz, s, 56.

masura مَاسُورَة (< masura) Bir akarsu ölçü birimi.

mazura مَازُورَة (< mazura) Terzilikte ölçü almak için kullanılan, genellikle 1,5 metre uzunluğunda şerit metre, mezür.

mehene مَخَانَة (< meyhane) Esrarın içildiği yer. (Mu'cem, IV, 321). bkz, s, 45, 50.

meşe مَاشَة (< maşa) Ateş veya kızgın bir şey tutmaya, korları karıştırmaya yarayan iki kollu metal araç. (Muhkem, 204). bkz, s, 28.

mobilya مَوْبِيلِيَا (< mobilya) Oturulan, yemek yenilen, çalışılan, yatılan yerlerin döşenmesine yarayan taşınabilir eşyaya verilen genel ad, möble.

muhendishane مهندسخانة (< mühendishâne) Mısır'ın Osmanlı Devleti'nin kaldığı dönemde mühendis yetiştiren yüksekokulu. (RK, 40). bkz, s, 29.

mumbar ممبر (< bumbar) Büyükbaş ve küçükbaş hayvanların kalın bağırsağı ve bu bağırsağa ciğer, kıyma, pirinç veya bulgur doldurularak yapılan yemek. (Mu'cem, V, 397). bkz, s, 43.

nîne نينه (< nine) Torunu olan kadın, büyükanne, nene.

ninne ننه (< ninni) Bebeklerin uyumasına yardımcı olmak için söylenen şarkı. (Muhkem, 136). bkz, s, 33.

nişên نیشان (< nişan) Hedefi vurmak için silah, ok vb. şeylere gerekli doğrultuyu verme. (DEA, 864)

nobetşi نوبتشي (< nöbetçi) Nöbet bekleyen, nöbet sırası kendisinde olan kimse. (Mu'cem, I, 33; RK, 142, 165, 362). bkz, s, 33, 38, 39, 47.

oce' وحاء (< ocak) Ateş yakmaya yarayan, pişirme, ısıtma, ısınma vb. amaçlarla kullanılan yer. (Muhkem, 246; DEA, 922)

oda اوضة (< oda) 1. Evin veya herhangi bir yapının oturma, çalışma, yatma gibi işlere yarayan, banyo, salon, giriş vb. dışında kalan, bir veya birden fazla çıkışı olan bölmesi. 2. Serbest meslek adamlarını içinde toplayan resmî birlik: Sanayi odası. Ticaret odası. (DEA, 43)

oiyme اويمه (< oyma) Mobilyacıların mobilyaya yaptıkları tasarım, nakış ve süsleme. (Muhkem, 20; DEA, 46). bkz, s, 46, 53.

okşe أَكْشَه (< ökçe) Kaliteli olmayan ayakkabı. (*Mu'cem*, V, 58; *Muhkem*, 15). bkz, s, 32, 53.

oldaş اولضاش (< yoldaş) Mısır'da Türklerin büyüklerine denir. (*Mu'cem*, II, 85). bkz, s, 44.

ombêşi اومباشي (< onbaşı) On ere kumanda eden asker, erin üstündeki ilk rütbe. (*RK*, 191; *DEA*, 34). bkz, s, 26, 40.

orman أَرْمَان (< orman) Bahçe.

ornik أَرْنِيك (< örnek) Devlet dairelerindeki evraklar. (*Mu'cem*, II, 83; *Muhkem*, 9; *DEA*, 16). bkz, s, 25, 52.

ostik أُسْتِيك (< köstek) Saatin ucuna takılan zincir. (*Muhkem*, 11). bkz, s, 24, 45.

oye اَوِيَه (< oya) İpek ibrişim, iplik vb. malzemeden tığ, iğne, mekik ve firkete ile yapılan, yemeni, baş örtüsü, mendil kenarlarına vb. yerlere dikilen, bir nevi ince örgüden süs. (*DEA*, 45)

rahawan رَهْوَان (< rahvan) Koşarken bir yandaki iki bacağını aynı anda atan binek hayvanlarının biniciyi sarsmayan en yavaş koşma biçimi.

rawani رَوَانِي (< revani) Yumurta ve irmikle yapılan, fırında kabarıp piştikten sonra üzerine şerbet dökülen bir tatlı türü, revani tatlısı.

renk رَنْك (< renk) Memluk ve Osmanlı dönemlerinde, sultanların simgesi.

roşitte رُوْشْتَه (< reçete) Üzerinde doktorun hastası için gerekli gördüğü ilaçlarla, bunların kullanılış biçimleri yazılı olan kâğıt.

sag صَاج (< sac) Bu nesneden yapılmış, üzerinde yufka yapılan dışbükey pişirme şey. (*Muhkem*, 133; *Mu'cem*, IV, 289; *RK*, 192; *DEA*, 492). bkz, s, 37.

sağ selim صَاغْ سَلِيم (< sağ selim) Sıhhatli.

sağ صَاغ (< sağ) 1. Sağlam. 2. Askerlikte bir rütbe. (*DEA*, 491)

salon صَالُون (< salon) 1. Bir evde konukları ağırlamakta kullanılan en geniş oda.

sandal صَنْدَل (< sandal) 1. Kürekle yürütülen kısa, genişçe deniz teknesi. 2. sandalet.

saraya سَرَايَه (< saray) Hükümdarların veya devlet başkanlarının oturduğu büyük yapı. bkz, s, 46.

sarma صَرْمَه (< sarma) Ayakkabı.

sarmiyе صَرْمِيَه (< sermaye) Bir ticaret işinin kurulması, yürütülmesi için gereken anapara ve paraya çevrilebilir malların tamamı, anamal, başmal, kapital, meta, resülmal. (*Muhkem*, 134). bkz, s, 31.

sebenih سَبَانِخ (< ıspanak) Ispanakgillerde, yapraklarından sebze olarak yararlanılan bir bitki.

sebet سَبَت (< sepet) Saz, kamış, ince dal veya tellerden hasır biçiminde örülerek yapılan, genellikle sapı olan, yiyecek ve eşya taşımak için kullanılan kap.

sekelleme شَكْلَمَه (< şekerleme) Toz şekerin içine meyve özleri konduktan sonra kaynatılmasıyla yapılan her türlü şeker. bkz, s, 45.

senje' سَنَجَق (< sancak) Orduda yüksek rütbetli asker, liva. (DEA, 434). bkz, s, 57.

seweri سَوَارِي (< süvari) Atlı asker. bkz, s, 27, 33.

silehlik سِلَاحْلِيك (< silahlık) Kışlada erlerin silahlarını yerleştirip bıraktıkları yer. bkz, s, 26, 47.

singe ~ sunki سُونَكِي ~ سَنَجَه (< süngü) sunki: Tüfek namlusunun ucuna takılan küçük kılıç biçiminde delici silah.

singe: Serserilerin kullandığı bıçağa benzeyen bir silah. (Mu'cem, IV, 141; Muhkem, 114; DEA, 434). bkz, s, 29, 33.

sinif صِنْف (< sınıf) Öğrencilerin yıllık öğrenime göre ayrıldıkları bölümlerden her biri. (Sadece askerlikte kullanılmaktadır). (RK, 191, 142, 147). bkz, s, 26.

sobyas سَوْبِيَه (< sübye) Badem içi, ezilmiş sarımsak, kavun çekirdeği vb şeylerden yapılan boza koyuluğunda sıvı.

sofra سَفْرَة (< sofa) Masa, sini vb. şeylerin, yemek yemek üzere hazırlanmış durumu.

sofragi سفرجي (< sofracı) Saraylarda sofrayı kurma, kaldırma, yemeği dağıtma vb. işlerle görevlendirilmiş kimse. bkz, s, 47.

sugu' سق (< sucuk) Şişirilip kurutulmuş bağırsak içine baharlı et kıyması doldurularak yapılan bir yiyecek türü. (DEA, 400). bkz, s, 37.

sunbul سنبل (< sümbül) Zambakgillerden, ilkbaharda basit salkım şeklinde, daha çok açık mor renkli, keskin ve güzel kokulu çiçekler açan soğanlı ve otsu süs bitkisi.

şamaşirgi شمشرجي (< çamaşırcı) Osmanlı zamanında, hıdivlerin onların hizmetinde bulunan kimse. (Mu'cem, IV, 228; DEA, 478). bkz, s, 25, 47, 56.

şanta شطة (< çanta) Kösele, meşin, kumaş vb. hafif malzemeden yapıp büyüklüğüne göre para, evrak, yiyecek vb. koyup taşımaya yarayan kap. (Mu'cem, IV, 245; Muhkem, 130; DEA, 481). bkz, s, 38.

şarşaf شرشف (< çarşaf) Kadınların kullandığı ve başa örtülen, pelerinli, eteklikli sokak giysisi. (Muhkem, 122). bkz, s, 39.

şedir شادر (< çadır) Barınmak maksadıyla yere çakılmış kazıklara keçe, kalın bez, kıl dokuma veya deri gerilmek suretiyle açık havada kurulan, kolayca sökülüp taşınabilir barınak.

şefhane شفخانه (< şifahane) Hastane.

şekmegiyye شكمجيه (< çekmece) İçinde mücevher vb. değerli şeyler saklanan küçük, süslü sandık. (Mu'cem, IV, 220; Muhkem, 127; DEA, 474). bkz, s, 38, 51.

şekuş شاكوش (< çekiş) Marangozun kullandığı alet. (*Mu'cem*, IV, 212; *Muhkem*, 119; *DEA*, 475). bkz, s, 34.

şel شال (< şal) Kadınların omuzlarını örtmek için kullandıkları geniş atkı. (*Mu'cem*, IV, 161). bkz, s, 27.

şelebi شَلْبِي (< çelebi) Görgülü, terbiyeli, olgun kimse. (*Mu'cem*, IV, 222; *Muhkem*, 127; *DEA*, 475). bkz, s, 39, 52.

şelte شَلْتَه (< şilte) Üstünde oturulan, yatılan, içi yünle veya pamukla doldurulmuş döşek. (*Muhkem*, 128; *DEA*, 475). bkz, s, 33.

şem'iden شَمْعِدَان (< şamdan) Üzerine kandil, mum veya herhangi bir ışık kaynağı konulan yüksek tabla, mumluk, çırakma, şamdanlık. (*Mu'cem*, IV, 237). bkz, s, 27, 46.

şember شَمْبَر (< çember) Gözlük çemberi. (*Mu'cem*, IV, 241). bkz, s, 52.

şemeşir شَمَاشِير (< çamaşır) 1. İç giysisi. 2. Kirli eşyaları yıkama işi. (*Mu'cem*, IV, 228). bkz, s, 25, 38.

şenkel شَنْكَل (< çengel) Bir yere takılmaya, geçirilmeye yarayan eğri ve ucu sivri demir. (*DEA*, 482)

şerkes شَرْكَس (< çerkez) Kafkasya'da yaşayan bir boy veya bu boydan olan kimse.

şeşm شَشْم (< çeşm) Göz. (*Mu'cem*, IV, 204). bkz, s, 39.

şeşme شَشْمَه (< çeşme) Pınar. (*Mu'cem*, IV, 204). bkz, s, 24, 38, 59.

şewirme شورمة (< çevirme) Döner. (*Mu'cem*, IV, 254). bkz, s, 39.

şewiş ~ gewiş جاویش ~ شاویش (< çavuş) Askerlikte bir rütbe. (*Mu'cem*, IV, 255; *RK*, 242; *ÖL*, 221; *DEA*, 488). bkz, s, 29, 39.

şêy شاي (< çay) Çaygillerden, nemli iklimlerde yetişen bir ağaççık (*Thea chinensis*).

şibşib شِبْشِب (< şıpşıp) Terlik. (*RK*, 196). bkz, s, 26, 36.

şiflik شِفْلِك (< çiftlik) Çok büyük tarım toprağı. (*Muhkem*, 126). bkz, s, 45, 47.

şift شِفْت (< çift) İki, tek olmayan. (*DEA*, 469)

şile bile شِيلَة بِيلَة (< şöyle böyle) Ne iyi ne kötü, orta derecede, acı tatlı, iyi kötü.

şingi شِنْجِي (< üçüncü) Üç sayısının sıra sıfatı, sırada ikinciden sonra gelen. (Sadece askerlikte kullanılmaktadır). (*RK*, 396; *DEA*, 481). bkz, s, 29, 30, 44.

şintiyen شِنْتِيَان (< çintiyan) İçi astarlı, uzun kadın donu, kadın şalvarı. (*Muhkem*, 130; *DEA*, 480). bkz, s, 28.

şirwel شِرْوَال (< şalvar) Gereğinden bol pantolon.

şiş شِيش (< şiş) Bir ucu sivri, demir veya ağaçtan, bazen silah gibi kullanılabilen ince uzun çubuk.

şişe شِيشَة (< şişe) Nargile. (*DEA*, 489)

şiwel شِوَال (< çuval) Pamuk, kenevir veya sentetik iplikten dokunmuş büyük torba. (*Mu'cem*, V, 251; *Muhkem*, 130; *RK*, 411). bkz, s, 27, 29, 39.

şobek شُوبَك (< çubuk) Hamur işini yapmak için kullanılan uzun ince sap. (*Muhkem*, 131; *DEA*, 451). bkz, s, 30, 53.

şôme شُومَه (< çomak) Ucu topuzlu değnek. bkz, s, 45.

şorab شُرَاب (< çorap) Pamuk, yün vb şeylerden örülen, ayağa giyilen giyecek. (*DEA*, 457)

şorba شُورِبَه (< çorba) Sebze, tahıl, et vb. ile hazırlanan sıcak, sulu içecek. (*Mu'cem*, IV.C., 253). bkz, s, 39.

şorik شُرِيَك (< çörek) Az yağlı, bazen şekerli ve yumurtalı, gevrekçe bir hamur işi. Ölü insanların rahmetine yapılıp dağıtılır. (*Mu'cem*, IV, 204; *Muhkem*, 123; *DEA*, 463). bkz, s, 24, 32, 39, 50.

şuruk شُرُك (< çürük) Çürümüş olan. (*Mu'cem*, IV, 198). bkz, s, 29.

ta'limgi تَعْلِيمَجِي (< talimci) Askerlikteki öğretmen. (*RK*, 421). bkz, s, 47, 56.

ta'm طَقَم (< takım) 1. Bir işte veya bir yerde kullanılan eşya ve aletlerin tamamı, ekipman. 2. Takım elbise. (*Mu'cem*, IV, 349). bkz, s, 44.

taban طَبَان (< taban) Mimarlıkta, bir direğin en alt kısmı. (*Muhkem*, 140). bkz, s, 53.

tabanga طَبَنَجَه (< tabanca) Kısa, hafif, cepte veya belde taşınan ateşli silah. (*Mu'cem*, IV, 325; *Muhkem*, 141; *DEA*, 533). bkz., s, 37.

tabur طابور (< tabur) Düzgün sıralar hâlinde dizilmiş insan topluluğu. (*DEA*, 533)

tağra طغراء (< tuğra) Osmanlı padişahlarının imza yerine kullandıkları, özel bir biçimi olan sembolleşmiş işaret. (*Muhkem*, 144). bkz, s, 25.

tangara طنجرة (< tencere) İçinde yemek pişirilen, kapaklı, genellikle metal kap. (*Mu'cem*, IV, 356; *Muhkem*, 146; *DEA*, 547). bkz, s, 31, 37.

tarelelli ترللي (< terelelli) Hafif ve hoppa olan kimse. (*DEA*, 126)

tasla تسلّا (< taslak) Bir şeyi, bir sanat eserini, henüz kesin biçimini almamış olarak ana çizgileriyle belirten ön çalışma. (*DEA*, 540)

tatli طاظلي (< tatlı) Şekerle veya şekerli şeylerle yapılan yiyecek. (*Mu'cem*, IV, 345). bkz, s, 26.

tawa طوّه (< tava) Yağ kızdırma, yiyecek kızartma vb. işlere yarayan, uzun saplı yayvan kap.

tawla طاولة (< tavla) Aynı isimdeki bir tahta kutu üzerinde iki kişi, otuz pul ve iki zarla oynanan oyun.

tebbe تبه (< tepe) Etrâfındaki araziden daha yüksek olan, genellikle yüksekliği birkaç yüz metreyi geçmeyen yeryüzü biçimi, küçük dağ. (*Muhkem*, 139; *DEA*, 120). bkz, s, 31, 36.

tebeşir طباشير (< tebeşir) Çizdiği yerde iz bırakan beyaz veya açık renkli, gevrek, kolay parçalanın, içinde biraz kil bulunan kireçten ibaret madde ve bu

maddeden yapılan, kara tahta, duvar vb. yerlere yazı yazmakta kullanılan ufak çubuk.

teht تحت (< taht) Hükümdarların oturduğu büyük, süslü koltuk.

tehte تخته (< tahta) 1. Üzerine yazı yazmak için ahşaptan yapılan ve okulda duvara aslına şey. 2. Okulda öğrencilerin üzerine oturmaları için tasarlanan sandalyeler. (*Mu'cem*, II, 180, 291; *Muhkem*, 44). bkz, s, 53.

tekne تكنه (< tekne) Bir tür küçük deniz taşıtı.

temelli تملي (< temelli) Herhangi bir nitelikte temeli olan. bkz, s, 58.

temergi تمرجي (< tımarcı) Hastanede hastalara bakan kimse. bkz, s, 47.

tenbel تنبل (< tembel) İş görmeyi, çalışmayı sevmeyen, çaba göstermekten, sıkıntıdan kaçan kimse.

tende تنده (< tente) Genellikle güneşten korunmak için bir yerin üzerine gerilen bez, naylon vb şeylerden yapılmış örtü. (*Mu'cem*, III, 354). bkz, s, 42.

teneke تنكة (< teneke) Yumuşak çelikten yapılma, üzeri kalay kaplı ince saç. (*DEA*, 139)

tenhe تنهه (< تنها) Yalnızlık.

tenwe تنوه (< telve) Fincanın dibine çöken kahve tortusu. (*Mu'cem*, III, 359; *Muhkem*, 51). bkz, s, 42.

terbiyesiz تربية سيز (< terbiyesiz) Terbiyesi olmayan. bkz, s, 49.

terzi تَرْزِي (< terzi) Giysi biçip diken kimse, dikişçi.

tezlik تَزْلِك (< tozluk) İçine tuz konulan kap. (*Mu'cem*, V, 314; *DEA*, 128)

tibsi تَبْسِي (< tepsi) 1. Fincan, tabak, bardak vb. şeyleri taşımaya yarayan, derinliği olmayan, türlü büyüklükte düz kap. 2. Sigara küllüğü. (*Mu'cem*, II, 186, 4.C, 320; *DOEA*, 127). bkz, s, 36.

tik تِك (< tek) Tavlanın zarı. (*Muhkem*, 48). bkz, s, 24, 51.

tikiyye تَكِيَّة (< tekke) 1. Tarikattan olanların barındıkları, ibadet ve tören yaptıkları yer. 2. İşsiz güçsüz kimselerin buluşup sığındıkları yer. (*DEA*, 133)

tile تَيْلَه (< tel) Büyük zorluklar. (*Muhkem*, 52). bkz, s, 25, 46.

tirna' تِرْنَاق (< tırnak) Tırnak. (*DEA*, 127)

tirşene تِرْسَانَه (< tersane) Gemi yapılan yer, gemilik, tezgâh. (*DEA*, 126)

titik تَيْتِك (< tetik) Tetik. (*DEA*, 122)

tize تَيْزَه (< teyze) Anne yaşındaki kadınlar için kullanılan hitap sözü.

tizge تَزْجَه (< tezgah) Dükkânlarda satıcıların önünde bulunan uzun masa. (*DEA*, 128)

tobgi طُبْجِي (< topçu) Topların kullanılışı, bakımı üzerine yetiştirilen asker sınıfı. (Sadece Osmanlı döneminde ortaya çıkmıştır). (*Mu'cem*, IV, 320; *DEA*, 529). bkz, s, 30, 38, 47, 52.

toke توكه (< toka) Kadınların saçlarını bir arada tutmaya yarayan, bazen de süs olarak kullanılan şey. (DEA, 142)

torba طُربَه (< torba) Genellikle plastikten veya kâğıttan yapılmış, içine öteberi koymaya yarayan, çeşitli büyüklükte olabilen taşıma gereci, poşet.

toz طوز (< toz) Boş vermek anlamına gelir.

tufakşi تفكجي (< tüfekçi) Poliste silahı olan kimse. (DOEA, 130)

tuhfagi تحفجي (< tuhafçı) Antik şeyleri satan kimse. (DOEA, 130)

tul ثُل (< tül) Çok ince gözenekli pamuk, ipek veya sentetik dokuma. (Muhkem, 50). bkz, s, 28.

tulumba طلمبه (< tulumba) Sıvıları alçak yerlerden çekmeye veya yüksek yerlere çıkarmaya yarayan araç. (ÖL, 121; RK, 411; DEA, 546)

tulumbagi طلمبجي (< tulumbacı) Tulumba yapan, satan veya onaran kimse. (ÖL, 121; RK, 411; DEA, 546). bkz, s, 26, 47.

turli تورلي (< türlü) Çeşitli sebzelerle pişirilen yemek. (DEA, 127)

turşi طُرشي (< turşu) Tuzlu suda, sirkede bırakılarak özel bir kıvama getirilmiş sebze veya meyve. (Muhkem, 142). bkz, s, 30.

turumbatgi ترمبطجي (< trampetçi) Davulcu. (DEA, 127)

turumbita ترمبیطه (< trampet) Davul. (DEA, 127)

tutun تنن (< tütün) Nikotin bitkinin kurutulup kıyılarak sigara biçiminde veya pipoyla içilen yaprağı. (*Mu'cem*, II, 289). bkz, s, 28.

tutungî تتنجي (< tütüncü) Tütün yetiştiren veya satan kimse. (*Mu'cem*, II, 289). bkz, s, 28, 37, 47.

usta ~ asta أسطى ~ أسطى (< usta) 1. Sanat veya zanaat öğreten kimse. 2. Halk dilinde Otobüs veya dolmuşun şoförü. (*Mu'cem*, II, 39; *DEA*, 21). bkz, s, 25.

ustung استنج (< ustunç) Kutu içinde taşınabilen cerrah aletleri takımı. (*DEA*, 20)

uyun ايون (< oyun) Bir oyunda kazanmak. (*DEA*, 46)

wabur واپور (< vapur) 1. Yemek pişirmek için kullanılan küçük ocak. 2. Buhar gücüyle çalışan herhangi bir alet. (*Mu'cem*, I.C., 25; *RK*, 27, 420). bkz,, s, 36, 55.

werku ويركو (< vergi) Kamu hizmetlerine harcanmak için hükûmetin, yerel yönetimlerin yasalara göre doğrudan doğruya veya bazı malların fiyatlarının üstüne koyarak dolaylı yoldan herkesten topladığı para. (Sadece Osmanlı döneminde kullanılırdı). (*Muhkem*, 249). bkz, s, 34, 42.

wişne وشنة (< vişne) Bir meyve türü. (*DEA*, 941)

yafta يافته (< yafta) Üzerine asıldığı veya yapıştırıldığı şeylerle ilgili bir bilgi veren yazılı kâğıt parçası.

yağma ياغمه (< yağma) Birçok kişinin zor kullanarak ele geçirdikleri malı alıp kaçması, talan.

yağmagi ياغمجي (< yağmacı) Yağma eden kimse. bkz, s, 47.

yaşmak يَشْمَك (< yaşmak) Kadınların ferace ile birlikte kullandıkları, gözleri açıkta bırakan, ince yüz örtüsü. (*Muhkem*, 251). bkz, s, 28..

yavaş ياواش (< yavaş) Hızlı olmayan, ağır, çabuk karşıtı.

yay ياي (< yay) Ok atmaya yarayan, iki ucu arasına kiriş gerilmiş, eğri ağaç veya metal çubuk. (*DEA*, 960)

yazgi يازجي (< yazıcı) İşi yazı yazma olan kimse. (*Muhkem*, 250). bk., s, 26, 37.

ye'e ياقه (< yaka) Giysilerin boyna gelen, boynu çeviren bölümü. (*Muhkem*, 250). bkz, s, 42.

yedek يدك (< yedek) Gereğinde kullanılmak için elde bulundurulan, asıl karşıtı. (Sadece askerlikte kullanılmaktadır).

yemek يَمَك (< yemek) Yemek yeme, karın doyurma işi. (Sadece askerlikte kullanılmaktadır). (*DEA*, 964)

yemekhane يَمَكْخَانَه (< yemekhane) Okul, fabrika vb. kuruluşlarda yemek yenilen büyük salon. (*DEA*, 964)

yemiş يَمِيش (< yemiş) Kuru meyve.

yogurt يوغورت (< yogurt) Maya katılarak koyulaştırılmış beyaz, kıvamlı bir süt ürünü.

yuzbeşi يوزباشي (< yüzbaşı) Orduda rütbesi üsteğmenle binbaşı arasında olan subay. (ÖL, 27; RK, 178; DEA, 92). bkz, s, 26, 29.

zahr زهر (< zar) Tavla ve başka oyunlarda kullanılan kemik, fil dişi, plastik vb. maddelerden küp olarak yapılan ve altı yüzünde, birden altıya kadar benekler bulunan oyun aracı. (DEA, 384). bkz, s, 47.

zimba زمبة (< zimba) Kâğıt, mukavva, deri, saç vb şeylerde delik açmaya yarayan âlet, delgeç. (DEA, 380)

zinzene زنانه (< zindan) 1. Tutuklu veya hükümlülerin içine konulduğu kapalı yer. 2. *mec.* Çok karanlık ve sıkıntılı yer.

zulfe الزلفة (< zülûf) Şakaklardan sarkan saç lülesi. (Mu'cem, IV, 42). bkz, s, 46.

SONUÇ

Bu çalışmada Türkçe-Arapça dil ilişkileri, Türkçenin Mısır Arapçasına etkisi bakımından incelenmiştir.

Arapça ile Türkçenin İlişkileri, Türklerin İslâm dini ile tanışmaları kadar eskidir. Bu yeni din ile temas sıkılaştıkça Arapçanın Türkçe üzerindeki etkisi de artmıştır. Arapçadan Türkçeye giren kelimeler birçok dilbilimsel bakış açısıyla incelenmiştir. Türkçenin Arapça üzerindeki etkisi ise daha az işlenmiş bir konudur.

Arapçayı iki ayrı dil varyasyonu (değişkesi) olarak ele aldığımızda Türkçenin fasih Arapça (= Fusha) üzerindeki tesirinin oldukça az olduğu görülürken konuşma Arapçaları (Ammiyye) üzerinde daha çok ve kalıcı etkileri görülür. Bizim çalışmamız bu farklı lehçelerden Mısır Arapçasını ele almaktadır.

Çalışmamızda ilmi değeri bilinen dilbilimsel kaynakların verileri ve bazı edebi kaynaklar kullanılmış, bunlar fonolojik, morfolojik ve semantik açıdan değerlendirilmiştir. Nihayet çalışmamızın sonuna kaynaklarda tespit ettiğimiz Türkçe kelimelerinin bir listesi eklenmiştir. Burada 370'ten fazla kelimeye yer verilmiştir.

Bu kelime listesi, Türkçe ile Arapça ilişkilerinin ne kadar kadim ve zengin olduğunu göstermektedir. Kelimeler sadece askerlik veya devlet idaresiyle ilgili olmayıp hayatın her lehçesini kuşatmakta; büyük bir çoğunluğu canlı dil unsurları olarak varlığını sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

- Akar, Ali: “Türkçe Arapça Arasındaki Sözcük İlişkileri”, **Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi**, 2010.
- Akkuş, Mehmet: “Kahire’deki Osmanlı Dönemi Eserlerinde Türkçe Manzum Kitabeler”, **Vakıflar Dergisi**, 22 (1991): 383-419.
- Aksoy, Ömer A.: **Dil Yanlıları**, İnkilap Yayınları, İstanbul, 2008.
- Alp, Musa: “Faklı İki Açıdan Arapça: Fusha ve Avamca”, **Çukurova Üni., İlahiyat Fak., Dergisi**, 2011.
- Altamimi, Mariam: **Eseru’l-Lugati’l-Arabiyye fi’l-lugâti’l-hayye, el-İncilizkiye ve’-İsbaniyye meselen** (Yaşayan Dillerde Arapçanın Etkisi, İngilizce ve İspanyolca örneği), Irak, 2010.
- Altun, Hilal O.: “Türkiye Türkçesindeki Arapça Alıntı Kelimelerde Ünlü Uyusuzlukları”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**,
- Anis, İbrahim: **Fi El-lehecat-ul Arabiyye**, Kahire, 2. bs, Mektebet Englo Elmasriyye, 1992.
- Awad, Sami: **Mucem-il Musetehat-il Askeriyye**, 1. bs, Amman, 2008.

- Badawi, El-Said, Hinds, Martin: **A Dictionary Of Egyptian Arabic**, Beirut, 1986.
- Banguoğlu, Tahsin: **Türkçenin Grameri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, 7. baskı, Ankara 2004.
- Banguoğlu, Tahsin: Tahsin Banguoğlu: **Türk Grameri**, Birinci Bölüm: Ses Bilgisi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1959.
- Buşakıl, Selwa ve Mensur, Darife A.: **El-lehecat-ul Arabiyye ve İlakatuha Bil Fusha -Cezayir Lehçesi Örneği**, Abdulrahman Mira Üni., Dil ve Edebiyat Fak., 2014.
- Çetin, Nihâd: **“Arap (Dil)” Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, (<https://islamansiklopedisi.org.tr/arap#2>).
- Demir, Nurettin ve Prof. Dr. Yılmaz, Emine: **Türkçe Ses Bilgisi**, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, 2011.
- DEVELİ, Hayati: **Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

Dursunoğlu, Halit:

Türkiye Türkçesi'ndeki Arapça sözcükler ve Bu Sözcüklerdeki Ses Olayları, Journal of Turkish Studies, 9. bs, 2014.

Düzgün, Osman:

Türkiye'de Yabancı Dil Olarak Arapça Öğretiminde Lehçenin Yeri, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üni., 1. Uluslararası Dil Eğitimi ve Öğretimi Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

El Siba'i, Yusuf:

El Ömr Lahze, Kahire, Mektebet Misr, 1973.

El Siba'i, Yusuf:

Rudde Kalbi, 1. ve 2. c, Kahire, Mektebet Misr, 1954.

Elkaturi, A, Elsefsafi:

İlm-ul Luğa Eltekabuli ve Tetbikatu Ala El-luğat-il Şarkıyye, Kahire, Dar-ul Afak-il Arabiyye, 2001.

Eltamimi, Mariam:

Aser-ul Luğat-ul Arabiyye Fi El-luğat-ul Haiyye, Kufa, 2010.

Elzubeydi, Abi Bakr:

Lahn-ul Avam, 2. bs, Kahire, 2000.

Er-Rusâfî, Ma'rûf:

Yabancı Ağızlı Konuşma Bozukluklarına Reddiye, Cev. Musa Yıldız – Sadi Çöğenli, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2015 (Def'u'l-hüce fî irtidâhi'l-lükne (İstanbul 1331 isimli eserin tercümesi ve aslının yeni baskısı).

- Gouny, Fady: **Mısır Arapçasına Kullanılan Türkçe Kelimeler**, YL, tz, Ankara, 2017.
- Green, Mike: **Lisan Masry, English to Egyptian Arabic and Egyptian Arabic to English Dictionary and Thersaurus**, 2016.
- Gündüzöz, Soner: **Arapçada Kelime Türetimi**, 1, bs, din ve bilim yayınevi, 2005.
- Günel, Fuad: **“Ahmed Teymur Paşa”**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 2.
- İsa Bek, Ahmed: **Elmuhkem Fi Usul Elkelimat Elarabiyye**, 1. bs, Mısır, 1939.
- Jack Richards vd.: **Longman Dictionary of Applied Linguistics**, 1985.
- Kabisy, Mohamed B.: **Melamih Fi Fikh Ellehecat-ul Arabiyye**, 1. bs, Şam, El-Eva'il Yayınevi, 2001.
- Mahfuz, Necip: **Afrah-ul Kubbe 1981,(Düğün Evi)**, Kahire, 2. bs, Dar-ul Şuruk, 2007.
- Makar, Muhendis S.: **Asl Elelfaz-u Ammiyye Min-el Luğa Elmisriyye Elkadime**, Kahire, 1. c, 1. bs, 2004.

Owens, Johanthan:

The Oxford handbook of Arabic Linguistics, University of Bayreuth, 2013.

Pipes, Daniel:

Daniel Pipes: **An Arabist's Guid To Egyptian Colloquial**, Library of Congress Catalogue, 1983.

Saraç, M. A. Yekta:

“Türk Edebiyatının Mısır’da Unuttuğu Bir Şair: Aîşe İsmet Teymur”, İlmi Araştırmalar, sayı 1, İstanbul 1995.

Şahbaz, Mehmet G.:

Teymur, Ahmed:

Kıpçak Türkçesi.

Mucemi Teymur Elkebir Fi El Alfaz-ul Ammiye, Kahire, Darul-Kutup ve Elvesa’ik Elkavmiyye, 1.2.3.4.5. ve 6. c, 2. bs., 2001.

Tietze, Andreas:

Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı, 1. c., Simurg Kitapçılık, Yayıncılık ve Dağıtım Ltd. Şti., İstanbul, Wien, 2002.

Tulum, Mertol:

Osmanlı Türkçesine Giriş, Anadolu Üni., 4., bs., 2009.

Uşaklıgil, Halit Z.:

Kavaid-i Lisan-ı Türki (Türkçe Ses Bilgisi), Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999.

- Uysal, Halil: “İnsan Konulu Sözcükler Bağlamında Fasih Arapça Ve Mısır Lehçesi Bir Karşılaştırma Denemesi”, **Sakarya Üni, İlahiyat Fak., Dergisi**, XVIII, c, 2016.
- Uzun, N. Engin: **Arap Dili Fonetigi Ses – Anlam İlgisi**, Ankara, 1998.
- Uzun, N. Engin: **Dilbilgisinin Temel Kavramları Türkçe Üzerine Tartışmalar**, Ankara, 1998.
- Willmore, J. Selden: **The Spoken Arabic Of Egypt Grammar, Exercises, Vocabularies**, London, 1905.
- Yahya, Şamil F.: **Arapça’nın Muhtelif Lehçelerinde Türkçe Unsurlar**, dk. tz., İstanbul, 1984.
- Yıldız, Hakkı D.: “**Arap (Tarih)**”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (<https://islamansiklopedisi.org.tr/arap#1-tarih>).
- Yıldız, Murat: “Standart ve Yerel Arapçanın Tarihsel ve Filolojik Sınırları: Mısır Lehçesi Örneği”, **Dilbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, c. 10, Sayı 3, 2010. ss.23 – 41.

Zengin, Eyüp:

“Türkçenin Diğer Dillerle Etkileşimi ve Sonuçları”, 10., c, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2017.

İnternet Kaynakları

<http://sozluk.gov.tr/>

<http://www.kubbealti.org.tr/>